

Mărturisirea de Credință
locul și rolul ei în tradiția Bisericii Ortodoxe
Relația dintre teologia academică și teologia doxologică

Volumul cuprinde comunicările științifice susținute în cadrul Simpozionului Internațional *Mărturisirea de credință – locul și rolul ei în Tradiția Bisericii Ortodoxe* – Iași, 15-16 octombrie 2012.

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor aparține integral autorilor

Coperta 1: Sinodul de la Iași, frescă pictată de Costin Petrescu în Reședința Patriarhală din București

© DOXOLOGIA, 2013
ISBN: 978-606-666-145-4

Mărturisirea de Credință
locul și rolul ei în tradiția Bisericii Ortodoxe
Relația dintre teologia academică și teologia doxologică

Coordonatori: Pr. Ion Vicovan, Pr. Dan Sandu,
Emilian-Iustinian Roman

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2013

Cuprins

Cuvânt înainte	
<i>Pr. Ion Vicovan</i>	9
Mesaje	24

Partea I

Sfântul Ierarh Petru Movilă - Model de sinteză culturală între Răsărit și Apus

The Life and Work of Metropolitan Peter Mogila of Kiev	
<i>Hieromonk Petru Pruteanu</i>	35
The Holy Metropolitan Peter Mogila in the Romanian Conscience	
<i>Rev. Alexandru Moraru</i>	43
Însemnările personale ale ierarhului Petru Movilă: istoricul studierii și editării monumentului literar	
† <i>Antonie, Arhiepiscop de Borispol</i>	61
Petru Movilă. Un ctitor cultural și un mitropolit providențial	
<i>Traian Diaconescu</i>	68
Petru Movilă - Cititorul	
<i>Marina Vraciu</i>	80
Analiză istorico-teologică a proiectelor de uniație „universală”, propuse de Petru Movilă	
<i>Protoiereu Alexei Doboș</i>	95
Problema influențelor apusene din moștenirea teologică a Sfântului Ierarh Petru Movilă în lucrările cercetătorilor ruși	
<i>Egumen Silvestru (Stoicev)</i>	112
Profesorul Stepan Gólubev de la Academia Teologică din Kiev - cercetător al vieții Sfântului Ierarh Petru Movilă	
<i>Vladimir Buraga</i>	125
Testimonials Surrounding the Holy Metropolitan Peter Mogila's Death	
<i>Mihai Flavius Balaban</i>	134

Problema canonizării ierarhului Petru Movilă în Biserica Ortodoxă Ucraineană <i>Protoiereu Vladimir Coțaba</i>	147
--	-----

Partea a II-a

Mărturisirea Credinței prin Mărturisirile de Credință

Pagini din istoria Ortodoxiei <i>Pr. Alexandru M. Ioniță</i>	155
Confessions of Faith in Orthodoxy: Context, Necessity and Significance <i>Rev. Ion Vicovan</i>	165
From the confession of faith to the <i>Confessions of Faith</i> <i>Rev. Dan Sandu</i>	183
Mărturisirea de credință - expresie a actului religios-creștin eclesial <i>Pr. Gheorghe Petraru</i>	211
Implicații doctrinare și spirituale ale Mărturisirii de credință a lui Petru Movilă <i>Pr. Ștefan Florea</i>	232
Mărturisirea de credință a Sfântului Petru Movilă. Influențele iezuite și oportunitățile ecumenice pe care acestea le oferă dialogului teologic ortodoxo-romano-catolic <i>Pr. Vasile Nechita</i>	242
<i>The Orthodox Confession of Peter Mogila in historical and theological context: an English view</i> <i>Rev. Deac. Christine Hall</i>	262
Christological problems in the experience of Jesus Prayer by Origen and his followers. Church's reponse to them <i>Vasile Cristescu</i>	288

Partea a III-a
**Implicațiile teologico-misionare și istorico-pastorale
 ale Mărturisirii de credință de la Iași**

Dogmele și mărturisirile de credință ale Bisericii	
- Sensul apofatic și raționalitatea lor mai presus de rațiune	
† Irineu, <i>Mitropolitul Olteniei</i>	311
Confessing the Christian Faith through Interreligious Dialogue	
<i>Constantin-Iulian Damian</i>	332
Mission as a dialogue	
<i>Marian Gh. Simion</i>	348
Ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ: the expression of Nicaea victory	
on middle Platonism	
<i>Vasile Cristescu</i>	357
Argumentația biblico-patristică despre starea sufletelor	
după moarte, conform Mărturisirii Ortodoxe de la Iași	
<i>Pr. Ilie Melniciuc-Puică</i>	382
Mărturisiri de credință protestante, catolice și ortodoxe	
în secolele XVI-XVII	
<i>Pr. Gabriel-Viorel Gârdan</i>	398
Sfinți români pelerini la Kiev	
<i>Pr. Daniel Niță-Danielescu</i>	424
Mărturii scripturistice despre mila și îndurarea divină	
<i>Pr. Paul-Cezar Hârlăoanu</i>	437
Sfinții Mucenici – pilde de statornicie în credință	
și de mărturisire a ei	
<i>Pr. Liviu Petcu</i>	456
<i>Shema Israel...</i> (Deut. 6, 4-9): mărturie a lui Dumnezeu	
Cel Unul și Unic	
<i>Diac. Cătălin Vatamanu</i>	489
Decalogul în <i>Mărturisirea de credință</i> a lui Petru Movilă	
și reprezentarea sa în arta creștină	
<i>E. Ardelean, N. Melniciuc-Puică</i>	507
Mărturisiri artistice vizuale ale credinței ortodoxe, ștafete	
și punți pentru valorile creștine	
<i>M. G. Dominte., S. Onica</i>	519
Lista autorilor	539

Cuvânt înainte

A devenit deja o tradiție ca Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae” din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” să organizeze, anual, un simpozion internațional. Ani la rând, tema simpozionului era dată de anul omagial declarat de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Întrucât în anul mântuirii 2012 s-au împlinit 370 de ani de la desfășurarea Sinodului de la Iași (1642), în cadrul căruia s-a discutat și s-a corectat *Mărturisirea de credință* a Sfântului Ierarh moldovean Petru Movilă care, prin aprobarea Patriarhiei ecumenice și a celorlalte Patriarhii Apostolice, a devenit *Mărturisirea de credință* a întregii Ortodoxii, am considerat de datoria Facultății de Teologie Ortodoxă din Iași să propună ca temă de reflecție și cercetare mărturisirea de credință în general. De aici și titlul simpozionului: *Mărturisirea de credință – locul și rolul ei în Tradiția Bisericii Ortodoxe*.

Intenția organizatorilor a fost ca, plecând de la *Mărturisirea de credință* a Sfântului Petru Movilă, care a fost un „dublu mărturisitor”, atât prin mărturisirea personală, cât și prin lucrarea care-i poartă numele, devenită bun al întregii Ortodoxii, să reflectăm asupra modului în care noi trebuie să ne mărturisim credința astăzi. Cu alte cuvinte, Sfântul Petru Movilă a mărturisit credința prin „faptă și cuvânt” într-o perioadă extrem de grea pentru țară și pentru Ortodoxie, apărând-o de acțiunile politico-prozelitiste ale autorităților politice și bisericești ale stăpânilor polonezi catolici. Noi, cei de astăzi, trăim într-un context politic și religios radical diferit față de cel de atunci, mult mai liber, însă nu și mai puțin ușor din perspectiva „ispitelor acestui veac”. În acest nou context, suntem chemați să reflectăm asupra a ce putem și trebuie să învățăm de la Sfântul Petru Movilă pentru a fi/deveni buni mărturisitori.

Astfel, Facultatea noastră, în colaborare cu Centrul de Cercetare în Teologie Ortodoxă „Filaret Scriban”, cu Centrul eparhial Iași și cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Arhiepiscopul

Iașilor și Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, a organizat la Iași, în zilele de 15-16 octombrie 2012, simpozionul cu titlul menționat mai înainte.

Lucrările acestuia, desfășurate într-un cadru spiritual special creat de sărbătoarea Cuvioasei Parascheva, solemn și academic, au fost deschise, în mod oficial, în sala „Dr. Justin Moiescu” a Centrului eparhial Iași. Ele au fost binecuvântate de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, prin mesajul lecturat participanților de către Preasfințitul Părinte Varlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar Patriarhal. Cuvinte de binecuvântare au mai fost transmise de Înaltpreasfințitul Părinte Teofan, Arhiepiscopul Iașilor și Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, prin mesajul adresat de Înaltpreasfințitul Părinte Irineu, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, și de Înaltpreasfințitul Părinte Vladimir, Mitropolitul Kievului și al întregii Ucraine, Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe din Ucraina, lecturat de Înaltpreasfințitul Părinte Antonie, Arhiepiscop de Borispol și Rectorul Academiei Duhovnicești de la Kiev. Tot aici au fost prezentate și referatele membrilor delegației kievene, precum și cel al Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Irineu.

Lucrările au continuat apoi în spațiul Facultății de Teologie „Dumitru Stăniloae”. A doua zi, 16 octombrie, lucrările s-au desfășurat în Sala Gotică a Mănăstirii „Sfinții Trei Ierarhi” din Iași, chiar în locul în care, în urmă cu exact 370 de ani, s-a ținut și Sinodul în cadrul căruia s-a discutat și corectat *Mărturisirea de credință* a Sfântului Ierarh Petru Movilă.

La lucrările simpozionului au participat o delegație însemnată a Bisericii Ortodoxe Ucrainene, formată din profesori ai Academiei Duhovnicești de la Kiev și nu numai, profesori ai facultății noastre, invitați din țară și din străinătate, doctoranzi, masteranzi și studenți.

Volumul de față, cu titlul *Mărturisirea de credință – locul și rolul ei în Tradiția Bisericii Ortodoxe. Relația dintre teologia academică și teologia doxologică*, este rodul aceluia simpozion. El conține contribuțiile participanților, dar, în același timp, sperăm să reprezinte o contribuție la cercetarea teologică românească și nu numai.

Volumul este structurat în trei părți: în prima, *Sfântul Ierarh Petru Movilă – model de sinteză culturală între Răsărit și Apus*, după mesajele menționate anterior, sunt adunate studiile privitoare la

Sfântul Ierarh Petru Movilă: elemente biografice, contextul în care s-a format și a activat, *Mărturisirea de credință* care-i poartă numele (ierom. Petru Pruteanu);

– *Petru Movilă – un ctitor cultural și un mitropolit providențial*. Profesorul ieșean Traian Diaconescu, unul dintre cei mai autorizați traducători ai *Mărturisirii de credință* a Sfântului Petru Movilă din limba latină în limba română, în studiul său, după o argumentare solidă, concluzionează că Petru Movilă, „prin capacitățile sale spirituale și prin relațiile sale politice, a organizat Ortodoxia la nivel instituțional, dogmatic și liturgic, a întemeiat Academia de la Kiev (1633), care a fost prima Academie modernă ortodoxă ... în sfârșit, a deschis porțile unei Renașteri ecleziastice în spirit european. Așadar, el a reclădit din ruine Biserica Ortodoxă slavă din Polonia (care cuprindea, pe atunci, și o parte din Ucraina și Bielorusia) și, prin spiritul său ecumenic, a pus piatra de temelie sintezei dintre spiritul bizantin oriental și cultura modernă din Occident”;

– *Sfântul Mitropolit Petru Movilă în conștiința românească*. În referatul său, profesorul Alexandru Moraru subliniază că „trăirea și misiunea mitropolitului sfânt Petru Movilă în «lumea» ortodoxă a fost «imprimată» și în conștiința românească, cel puțin prin intermediul a trei realități fundamentale: 1. Petru Movilă – fiu de domn român, teolog și om de cultură; 2. *Mărturisirea sa de credință* și 3. Sinodul de la Iași (1642), ce a avut loc în urmă cu 370 de ani și în care s-a validat această operă teologică însemnată a veacului al XVII-lea, devenită *Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe a Răsăritului*.” Cu privire la cel dintâi punct, autorul citează câțiva dintre teologii și istoricii români și străini care s-au exprimat la adresa Sfântului Petru Movilă: „bărbat providențial”, „personalitate excepțională”, „creator de epocă”, „geniu românesc”, „călugăr moldovean care a pășit pe urmele nevoițelor lui Daniil Sihastru și ale lui Paisie de la Neamț”. Mai departe, autorul subliniază că „nici ortodocșii ucraineni nu s-au lăsat mai prejos; de pildă, în *Panegiricul* de la trecerea sa în veșnicie, scos la lumină de către preotul istoric Paul Mihail, între altele, se arată că, „prin frumusețea versurilor ... ascetice ... și profunzimea filosofică a conținutului său, definatorii pentru înaltul nivel al culturii Europei răsăritene a vremii ... se constată ... dimensiunea prețurii de care s-a bucurat opera lui Petru Movilă din

partea contemporanilor săi”. Aceeași realitate reiese și din spusele unui diplomat ucrainean: „Moldovean prin origine, european prin educație și ucrainean prin apartenența culturală, Petru Movilă, cu puterea talentului său și activitatea sa energică, a ocupat pe drept un loc de onoare în galeria marilor personalități din epoca Renașterii. Polemica privind revendicarea personalității sale, chiar dacă nu a depășit niciodată, din fericire, cadrele pur teoretice, este total inoportună. Noi, toți, trebuie să fim recunoscători: Ucraina – Moldova, ... adică ... României pentru că a născut un astfel de om talentat; Moldova, Ucraina și România – Poloniei, pentru acordarea posibilității lui Petru Movilă de a dobândi o educație europeană strălucită; Moldova, România, Polonia și Europa – Ucrainei, pentru că tocmai pe pământul ei îmbelșugat a înflorit geniul lui Petru Movilă”. Referitor la *Mărturisirea* sa, autorul menționează, de asemenea, câteva aprecieri ale unor exegeți de seamă ai ei: „ca formă – arată un doctor în filologie – *Mărturisirea Ortodoxă* a mitropolitului Petru Movilă este un catehism plin de viață cu putere de cuvânt, iar după cuprins este o expunere completă și foarte pătrunzătoare a sistemului dogmatic și moral al Bisericii Ortodoxe. Prin redactarea ei, Petru Movilă voia să pună la îndemâna celor interesați un ghid în materie de credință, o călăuză și nicidecum o *summa* a teologiei ortodoxe, dând o formulare mai precisă unor puncte ale Tradiției de totdeauna a Bisericii Ortodoxe, pe care le vedea puse la îndoială ... sau contestate ... de Reformă și de Catolicismul scolastic”. Se poate afirma, susține autorul, că *Mărturisirea de credință* a lui Petru Movilă, adică *Mărturisirea* oficială a Bisericii Răsăritului la acea vreme, este „nu numai o temeinică *Învățătură* a Bisericii lui Hristos, ci, în același timp, un adevărat cod de conduită morală pentru trăirea creștinilor; în ea găsim nu numai credința cea dreaptă, ci și posibilele noastre neputințe (păcate), dar, mai cu seamă, modul în care putem să învingem păcatul, precum și căile ce ne duc la izbăvirea veșnică. Pentru acest motiv, ea rămâne mereu actuală, mereu aducătoare de învățăminte duhovnicești, mereu călăuzitoare către tronul Tatălui Cereșc”. În fine, referitor la *Sinodul de la Iași*, același autor afirmă că această întâlnire a înalților ierarhi (1642) merită calitatea de *Sinod ortodox* și, de ce nu, *panortodox*,

fiind primul de această mărime și importanță în Biserica Răsăriteană, după cele șapte Sinoade Ecumenice (dintre anii 325 și 787).

Dincolo de elementele în parte cunoscute, sunt aduse acum în dezbatere noi informații, cu precădere din spațiul rusesc, în general, și ucrainen, în special, cum ar fi, de pildă:

– *Însemnările personale ale Sfântului Ierarh Petru Movilă*. Este vorba de un manuscris din veacul al XVII-lea, care conține însemnările făcute de Petru Movilă între anii 1628-1632, perioadă în care deținea funcția de stareț-arhimandrit în Lavra Peșterilor. Sulul de hârtie de care se folosea ierarhul Petru Movilă „reprezintă – susține autorul, Arhiepiscopul Antonie de Borispil – un carnet ce i-a rămas de la tatăl său, domnitorul valah și moldav, Simeon Movilă. Acest carnet era folosit la evidența operațiunilor gospodărești, având, pe prima pagină, titlul scris în limba moldavă. În acest carnet ierarhul Petru își făcea notițele personale ... Aici întâlnim însemnări despre minuni, povestiri despre viața locuitorilor din Lavra, maculatoare ale unor texte de slujbe bisericești, gânduri ale ierarhului Petru despre viața monahală, acte oficiale, însemnări gospodărești.” Potrivit opiniei unui eminent istoric ucrainean, Mihail Grusevșchii, „însemnările reprezintă un complex de texte care ar fi trebuit să servească ca bază pentru scrierea câtorva lucrări: «tratat despre monahism», cea mai înaltă și ideală formă a vieții creștine; colecția povestirilor duhovnicești, care, prin exemple din viața și experiența celor mai desăvârșiți și cu autoritate monahi, trebuia să ilustreze ce trebuie să fie monahismul; colecția minunilor, legate de diferite locuri sfinte ortodoxe, îndeosebi legate de Mănăstirea Peciora, care trebuia să evidențieze sfințenia Bisericii Ortodoxe și canonicitatea ei; în sfârșit, o serie de canoane, imne și rugăciuni pe diferite teme ascetico-bisericești”;

– *Analiza istorico-teologică a proiectelor de uniație «universală», propuse de Petru Movilă*. Autorul, protoiereul Alexei Doboș, pleacă de la realitatea potrivit căreia după înfăptuirea uniației de la Brest-Litovsk din anul 1596, unioniștii au depus eforturi ca aceasta să „treacă și în mitropolia ortodoxă a Kievului.” Aceste tentative, pentru că au fost mai multe, mai exact patru, apar în documentele Vaticanului, „fără niciun fel de explicație”, cu sintagma de „uniație universală”. Unioniștii au încercat să-l atragă în această acțiune și

pe Petru Movilă, însă fără succes. Autorul, în studiul de față, face o analiză „istorico-teologică” temeinică a acestor „proiecte de uniație”, dovedind că „mitropolitul Petru Movilă nu a fost strămoșul procesului de uniație «universală», așa cum au susținut unii”, demontând, punct cu punct, toate argumentele aduse de către unioniști, dovada peremptorie fiind „mărturisirea de o viață a credinței Sfântului Ierarh Petru Movilă, exprimată de dânsul cu nouă zile înainte de sfârșit, în testamentul său spiritual”, pe care o redă integral în acest studiu;

– *Problema influențelor apusene în moștenirea teologică a Sfântului Ierarh Petru Movilă în lucrările cercetătorilor ruși.* În studiul de față, autorul, egumenul Silvestru Stoicev, subliniază faptul că Petru Movilă, „cu toate meritele sale de mari dimensiuni, în istoria gândirii teologice ruse este asociat cu fermitate de ceea ce s-a acceptat a se numi influența apuseană sau chiar captivitatea apuseană.” De asemenea, menționează că, de la sfârșitul veacului al XIX-lea, „mitropolitul Petru a început să fie privit ca vinovat de pătrunderea ideilor scolastice, străine de manualele ortodoxe, și în școlile teologice”. Susținătorii acestei teze își fundamentează afirmațiile pe două idei: 1. că „a creat o școală teologică după modelul celor iezuite” și 2. că „este autorul unui text ce conține paralele clare cu învățătura latină”. Autorul studiului de față răspunde acestor acuzații, demonstrând că starea învățământului ortodox în acel timp era una foarte precară, fapt pentru care și grecii, „dorind să primească educație, mergeau în Apus; că toți renumiții teologi greci ai acelor timpuri au învățat în universitățile apusene, de obicei în Italia”, iar câteva decenii „după Petru Movilă, Dositei, Patriarhul Ierusalimului, în corespondența sa cu împăratul Alexei arată că grecii nu au un învățământ teologic dezvoltat și se plâng că tinerii greci, învățând la colegiile apusene, împrumută idei latine”. Iar faptul că Petru Movilă a pus bazele unui colegiu, precum și a altor școli, a făcut ca „tinerii ortodocși să nu mai meargă la studii în Apus; în felul acesta școlile create reprezintă un fenomen cultural de cea mai mare importanță, care a salvat pe ortodocși de o mai mare influență apuseană, decât ar fi putut fi aceasta”. Cât privește cea de-a doua acuzație, cum că ar fi înlocuit patristica cu scolastica, autorul o demontează la fel de ușor. El aduce dovezile

unui istoric, Constantin Harlampovici, specialist în domeniul învățământului, care afirmă că, din cele 86 de titluri cumpărate de Petru Movilă pentru biblioteca sa de la Varșovia și Lvov, „majoritatea zdrobitoare erau opere ale Sfinților Părinți”. Și continuă că, puțin mai târziu (față de anul menționat), profesorul Ioanichie Galeatcovski, de la Colegiul Movilean, „recomanda elevilor unde să caute materiale pentru predici și îi îndruma să citească Biblia și pe Sfinții Părinți: Vasile cel Mare, Grigore Teologul, Ioan Gură de Aur, Atanasie, Teodoret, Ambrozie, Ioan Damaschin”. Autorul studiului recunoaște că în „procesul de învățământ din Colegiul Movilean era o influență apuseană și acest fapt nu se poate nega în mod obiectiv. Dar – continuă el – nu trebuie să o exagerăm și nici să o absolutizăm”. Partea a doua a studiului de față este la fel de interesantă ca și cea dintâi. În ea, autorul se referă la „împrumutul de către Petru Movilă a unor formule scolastice și a ideilor teologice”, așa cum se poate vedea în volumul de față ș.a. La cele menționate, pe scurt, aici se adaugă alte multe idei interesante, cuprinse, de asemenea, în volumul de față;

– *Despre viața și activitatea Sfântului Petru Movilă* s-a ocupat în mod deosebit, potrivit referatului lui Vladimir Buraga, profesorul Stepan Gólubev de la Academia Duhovnicească din Kiev, el fiind, după expresia autorului, „cel mai ilustru cercetător al vieții Sfântului Ierarh Petru Movilă”. Acesta, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, i-a dedicat o valoroasă monografie, în două volume, fiecare însumând peste 1000 de pagini, căreia i-a anexat 185 de documente referitoare la istoria Bisericii Ortodoxe de pe teritoriul Ucrainei în secolele XVI-XVII. Lucrarea, deși veche, nu și-a „pierdut nici până acum din însemnătatea ei științifică”, cele două volume rămânând până astăzi „un studiu capital al vieții mitropolitului Petru Movilă”;

– *Problema canonizării ierarhului Petru Movilă în Biserica Ortodoxă Ucraineană*, în care autorul, protoiereul Vladimir Coțaba, după ce afirmă că mitropolitul Petru Movilă a fost trecut „în ceata sfinților Bisericii Ortodoxe a Ucrainei cu cinstire locală”, menționează că, în ciuda acestui fapt „atitudinea față de el însuși și de problema canonizării sale rămâne ambiguă până în ziua de azi”. Rămâne ambiguă, întrucât „o atitudine ambiguă față de dânsul s-a păstrat atât în timpul vieții, cât și după moartea sa”. În continuarea

studiului său, autorul ucrainean reia acuzațiile aduse, le analizează și demonstrează ortodoxia vieții marelui ierarh moldovean ajuns pe scaunul Bisericii kievene.

Partea a doua, *Mărturisirea credinței prin mărturisirile de credință*, conține studiile legate de mărturisirea credinței lui Petru Movilă, despre celelalte mărturisiri de credință apărute în decursul timpului, despre mărturisirea credinței astăzi ș.a.

– *Mărturisirile de credință ale Ortodoxiei: context, necesitate și importanță*. Autorul, profesorul Ion Vicovan, tratează despre mărturisirile de credință în general (*Răspunsurile Patriarhului Ieremia al II-lea către teologii luterani de la Tübingen, Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Critopoulos, Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă și Mărturisirea de credință a lui Dositei al Ierusalimului*), propunându-și să scoată în evidență valoarea *Mărturisirii de credință* a Sfântului Petru Movilă pentru vremea sa;

– *De la mărturisirea credinței la Mărturisirile de credință*. Autorul, profesorul Dan Sandu, face o interesantă și documentată prezentare istorico-evolutivă a mărturisirii de credință de la „cred și mărturisesc” la „mărturisirile de credință”. În prima parte a referatului, părintele Sandu subliniază legătura dintre credință și mărturisirea ei, ele reprezentând „două realități distincte, dar complementare, în natura umană, constituind, deopotrivă, stări și acțiuni care presupun atitudini și trăiri ce se susțin și se întăresc una pe alta”.

În urma încetării persecuției asupra creștinilor (313), mărturisirea credinței ia forma „credo”-ului, adică o mărturisire de credință scrisă din experiență și propusă spre trăire ca valoare supremă celor ce împărtășeau aceleași convingeri. Sinodul I Ecumenic (Niceea, 325) formulează pentru întâia dată o structură sintetică de credință, completată de Sinodul al II-lea Ecumenic (Constantinopol, 381), devenind normativă pentru Biserică prin aceea că este un adevărat tratat de dogmatică, în formule scurte și concise, cunoscut sub numele de *Crez* sau *Simbolul de credință niceo-constantinopolitan*.

Sinoadele Ecumenice ulterioare au formulat și dezvoltat alte învățături de credință fundamental biblice, care au devenit normative pentru viața Bisericii nedespărțite având girul teologilor și episcopilor care mărturisiseră fără compromis credința. Toate textele dogmatice ulterioare secolului al VIII-lea, cunoscute drept opere

post-patristice, sunt dezvoltări pe aceleași teme, ghiduri de trăire a realității credinței, elaborate, mai mult sau mai puțin exhaustiv, în mod deosebit pentru membrii comunităților monahale, în care acrivia trăirii creștine, pe baza învățaturii nealterate de la adevărul biblic, era preocuparea fundamentală a fiecărui membru în parte.

Ideea de „Mărturisire de credință” apare pe scena istoriei odată cu Reforma protestantă, care s-a manifestat atât ca o criză a metodei tradiționale de a face teologie, cât și ca un protest față de abandonarea adevărului dintre prioritățile Bisericii Apusene. Astfel s-a justificat formularea cunoscutelor principii protestante: singur Hristos este Mântuitorul lumii, singură Scriptura exprimă adevărul mântuitor, singur harul pune bazele îndreptării și singură credința mântuiește, fără aportul faptelor bune.

Cu toate bunele intenții, în multe cazuri, „Mărturisirile” protestante au dus la fragmentare și confesionalizare, întrucât autorii lor au folosit adevărul revelat doar ca instrument de argumentare a propriilor opinii sau convingeri. Mărturisirea credinței ortodoxe devenea aproape la fel de riscantă ca în timpul persecuțiilor primelor secole, creștinii ortodocși având a lupta pentru a-și păstra identitatea, din punct de vedere politic, față de islam și, din punct de vedere dogmatic, față de puterile occidentale catolice sau protestante, bine reprezentate la Poarta Otomană prin diplomați și pastori.

În Răsăritul secolului al XVII-lea, cea mai sigură modalitate de supraviețuire a Ortodoxiei a fost aceea de a folosi aceleași instrumente de propovăduire și apărare a propriului ethos, respectiv *Mărturisiri de credință ortodoxe*, ca reacție la „mărturisirile” Reformei. Acestea trebuiau girate de sinoade locale, potrivit tradiției conciliare ortodoxe. Având rol apologetic, de instrument de apărare a identității de credință în context ostil, ele au devenit cunoscute prin autorii lor, nu ca documente oficiale ale Bisericii, de unde și circulația lor restrânsă și libertatea teologilor de a le interpreta sau critica, libertatea unor ierarhi sau Biserici de a le condamna, refuza sau adopta. *Mărturisirile* lui Mitrofan Critopoulos, Petru Movilă și Dositei al Ierusalimului, având valoare limitată din punct de vedere geografic, istoric și chiar teologic, nu au devenit documente de referință pentru teologia ortodoxă ulterioară. Așa se explică faptul

că, pentru a preda orice probleme de doctrină ortodoxă, teologul secolului al XXI-lea nu face apel la autoritatea acestor *Mărturisiri*, ci la textul biblic și la autoritatea Sfinților Părinți cu mult mai îndepărtați în timp ori la *Simbolurile de credință*. *Confessio fidei* este un rezumat cuprinzător al doctrinelor Bisericii Răsăritene, cu structură catehetică, pricipala ei țintă fiind aceea de a oferi credincioșilor un „abecedar” al mântuirii, un tratat de „teologie ecumenică”, în sensul de Biserică nedespărțită. Practic, conținutul nu prezintă vreo noutate, întrucât are la bază câteva texte fundamentale ale vieții creștine primare: *Crezul niceo-constantinopolitan*, *Rugăciunea Domnească*, *Fericirile și Decalogul*.

După acest demers istorico-dogmatic, autorul aduce în atenție problema mărturisirii de credință în actualitate, ceea ce, de altfel, și-a propus și tema simpozionului nostru. La întrebarea: „Care ar putea fi elementele distinctive ale credinței creștine dreptmăritoare?”, prin care să se dea un posibil răspuns nevoii de credință a omului de astăzi, autorul oferă mai multe răspunsuri. În viziunea autorului, o primă soluție ar fi „fundamentarea învățaturii de credință pe Sfânta Scriptură, pentru că numai în inspirația ei se află întreaga autoritate și putere. Părinții Bisericii nu o augmentează, ci o interpretează, încât, oricât ar fi de importante scrierile lor, nu pot fi puse la egalitate sau deasupra textului sacru. Biblia nu trebuie doar citată pentru a răspunde unor învățături pe care trebuie să le susțină, ci lecturată și meditată, după îndemnul și practica primilor creștini” (Fapte 17, 11).

Un al doilea pas ar fi „explicarea mai clară a dogmelor, pentru a evita frustrarea și confuzia. Simpla navigare pe internet prin site-urile și blogurile cu caracter religios creștin dezvăluie multă necunoaștere și imensă frustrare din partea celor care scriu pe teme de credință. Diferențele doctrinare față de Biserica Catolică și confesiunile derivate din ea, începând cu Reforma secolului al XVI-lea, trebuie semnalate în duh pacifist, pe baza respectului față de om, pe principiul dialogului constructiv. Diferențele pot fi rezolvate și altfel decât prin conflict, așa cum a încercat Petru Movilă, la timpul său, în contrast cu «ne-pilda», după expresia Părintelui Nicolae Steinhardt, fundamentalistilor ortodocși «anti-ecumeniști» de astăzi, sub protecția anonimatului oferit de tehnica informațională”.

Pe de altă parte, „mărturisirea credinței trebuie să aibă o mai vizibilă componentă aplicată. Teologia nu este și nu trebuie să devină știință de laborator, plată, aridă și plictisitoare, pentru că lucrează cu noțiuni și realități personale, dumnezeiesc-umane. În Ortodoxie, teologia se cântă, se trăiește, se proclamă, fapt ce conduce la realism în ce privește viața de credință. Adevărata teologhisire înseamnă că teologul trebuie să „se țină de cuvintele cele sănătoase ale Domnului nostru Iisus Hristos și de învățătura cea după dreapta credință”(I Timotei 6, 3), căci, studiată corect, ea „conduce la progres spiritual în viața proprie și la dreaptă-slăvire (*orthodoxia*) în lume”;

– *Mărturisirea de credință – expresie a actului religios creștin eclesial.* În acest referat, profesorul Gheorghe Petraru afirmă, între altele, că „mărturia creștină este o permanență eclesială și, de aceea, Biserica a oferit membrilor ei formule de credință, crezuri, preluate și explicate apoi și în *Mărturisirile de credință* mai elaborate, care interpretează, pentru un moment istoric, cu nivelul de cultură al acestuia, adevărurile creștine fundamental-valabile oricând și oriunde în umanitate”;

– *Implicațiile doctrinare și spirituale ale Mărturisirii de credință a lui Petru Movilă.* Autorul, profesorul Ștefan Florea, concluzionează că „cel mai de seamă efect doctrinar al mărturisirii movileane este acela că a furnizat Ortodoxiei universale un instrument catehetic nemaipomenit, model pentru toate catehismele ulterioare, dar mai ales faptul că această mărturisire a constituit o bază de unitate doctrinară pentru toți ortodocșii, până astăzi”. Ca implicație spirituală, autorul susține că „înflorirea isihastă de mai târziu și spiritualitatea monastică au avut, în opera movileană un suport, o adevărată coloană de susținere ... Prin mărturisirea movileană, numeroși laici au putut fi formați ca misionari ai credinței autentice, fiind adevărați misionari ai spiritualității ortodoxe autentice, iar preoții au avut un instrument catehetic eficient, care le-a permis să poată face misiune în mod corect și profund”;

– *Influențele iezuite și oportunitățile pe care acestea le oferă dialogului dintre Ortodoxie și Romano-Catholicism.* Autorul referatului, profesorul Vasile Nechita, subliniază că aniversarea *Sinodului de la*

Iași „se constituie într-o șansă și o provocare: într-o șansă, pentru a ne face să înțelegem că Ortodoxia întotdeauna a fost deschisă dialogului și refacerii unității, detestând totodată, în modul cel mai ferm, orice acțiune prozelită, dar și într-o provocare, pentru că determină pe teologii ortodocși să constate că Ortodoxia, deși deține prea-plinul credinței, nu a știut întotdeauna să-și valorifice, în cadrul dialogului ecumenic, acest neprețuit tezaur; prea adesea buna cuviință ortodoxă a fost interpretată ca fiind nimic altceva decât un complex de inferioritate față de celelalte Biserici”;

– *Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă în contextul istoric și teologic, din punct de vedere anglican.* Autoarea, dr. Christine Hall, prezintă modul în care *Mărturisirea de credință* a lui Petru Movilă a pătruns în spațiul anglofon. Mai întâi face o incursiune asupra modului în care mărturisirile de credință și catehismele au fost utilizate în diferitele perioade din istoria creștinismului, în spații și culturi diferite. Subliniază ideea că mărturisirea credinței a devenit, în vremea de persecuție a Bisericii primare, echivalentă cu martiriul, cu jertfa. Sacrificiul, ca formă de mărturisire, a continuat, de-a lungul istoriei, până în secolul al XX-lea, când creștinii au avut de suferit în Imperiul Otoman sau sub regimurile comuniste, conform studiilor publicate de Mitropolitul Kallistos Ware. Dacă în perioada de convertire a păgânilor la creștinism, confesiunea de credință însemna descoperirea adevărului revelat, cu accentul pe ceea ce este comun și conduce la unitate, mai târziu, în textele de mărturisire, în special odată cu Reforma protestantă, accentul a fost pus pe ceea ce deosebește o tradiție de alta, adică pe modul cum fiecare înțelegea să interpreteze și să aplice în comunitățile creștine fundamentele credinței. Autoarea exemplifică aceasta, amintind unele dispute care au avut loc între mărturisirile de credință protestante și cele ortodoxe. Mai departe, autorul descrie contextul în care a trăit și activat Petru Movilă, precum și rolul Academiei de la Kiev în contextul educației religioase europene; mai exact, revizuirea atitudinii Bisericii kievene față de Occident. Concret, Petru Movilă a realizat că nu putea să se opună propagandei Romei doar cu viața liturgică și tradițiile promovate de Biserica sa în limba slavonă, inaccesibilă teologilor occidentali. Meritul lui a fost acela de a pregăti specialiști în limba latină și în

dialectica iezuită, precum și modalitățile de apărare și argumentare împotriva politicii uniaste. De aici influențele și „latinizarea” Bisericii din Ucraina, fără a se pierde din ethosul ortodox. Textul era atât de accesibil, încât, în ciuda rezervelor teologilor moscoviți, era căutat și folosit atât de creștinii ortodocși, cât și de cei aparținând altor confesiuni, cum afirma mitropolitul Tit Simeonia. Textul *Mărturisirii* mitropolitului kievean a fost tradus pentru prima dată în limba engleză de Philip Lodvel (cunoscut în America drept colonelul Philip Ludwell III), în 1762, republicată, în 1898, de către Julian Joseph Overbeck (profesor de siriacă din Germania, convertit de la catolicism la luteranism în Bonn, stabilit apoi în Oxford pentru studii de patristică, unde s-a convertit la Ortodoxie), document la care a avut acces direct și autoarea. Această traducere a fost utilizată, mai întâi, pentru uzul personal, întrucât Lodvel se convertise la Ortodoxie în 1738, la Londra. Ulterior, varianta engleză a fost folosită ca instrument de misiune în mediul englez și american, fapt anticipat de traducător care menționase în introducerea că dorește ca, prin aceasta, „cititorii să ajungă la cunoașterea adevărului și la mântuirea veșnică”. Textul a devenit călăuzitor și normativ pentru cei care doreau să îmbrățișeze credința ortodoxă. În scurt timp a devenit cel mai autoritativ text pe baza căruia s-a folosit ritul răsăritean în comunitățile occidentale. Deși nu a fost răspândit pe scară largă în spațiul anglofon, textul *Mărturisirii* lui Petru Movilă a reprezentat principalul instrument de cunoaștere a Ortodoxiei, beneficiind de girul autorității unor sinoade, între care cel mai reprezentativ cel de la Iași, din 1642, pe care unii specialiști îl numesc ecumenic (Diaconescu), alții „restrâns ecumenic” (Păcurariu) etc.

Partea a treia, *Implicațiile teologico-misionare și istorico-pastorale ale Mărturisirii de la Iași*, cuprinde, de asemenea, o serie importantă de studii, ca reflecție asupra *Mărturisirii* lui Petru Movilă:

– *Dogmele și mărturisirile de credință ale Bisericii - sensul apofatic și raționalitatea lor mai presus de rațiune*. Autorul, Înaltpreasfințitul Irineu, Mitropolitul Olteniei, la capătul unui interesant și fundamentat studiu, afirmă că „Biserica Ortodoxă a avut, de la început, într-o formă generală, învățături dogmatice și mărturisiri de credință. Părinții au aprofundat și au accentuat dogmele sfinte, păstrând

conștiința Bisericii în plenitudinea ei. În realizarea acestei operațiuni, ei au preluat simbolurile ecleziale deja existente în mărturisirea Bisericii, îmbunătățindu-le cu expresii adecvate. Cu ajutorul acestor mărturisiri, ei au scos în evidență învățăturile de credință mai puțin lămurite. Astfel, printr-o îmbinare armonioasă, ei au exclus o exagerare sau alta, hotărârile lor dogmatice devenind obligatorii nu numai după conținutul lor, ci și după expresiile lor verbale”;

– *Mărturisirea credinței creștine prin intermediul dialogului interreligios*. În referatul său, autorul, Asist. Dr. Iulian Damian, susține, pe de o parte, faptul că „proclamarea Evangheliei și dialogul sunt elemente complementare ale misiunii Bisericii”, iar „un creștin, care este om al dialogului, cu siguranță este și un misionar”. Pe de altă parte, el avertizează că „nu trebuie absolutizate cu naivitate beneficiile dialogului interreligios, întrucât acesta se lovește de o serie de probleme și provocări: neînțelegeri pornite de la semnificații diferite ale unor termeni, suspiciunea unor obiective ascunse, lipsa de interes pentru dialog autentic, teama de a nu altera puritatea sau ortodoxia credinței, intoleranța religioasă ș.a.”. Interesante și binevenite sunt referatele care tratează despre: misiunea ca dialog, termenul de *omoussios*, starea sufletelor după moarte în *Mărturisirea* lui Petru Movilă, mărturisirile protestante, catolice și ortodoxe din secolele XVI-XVII, sfinții români pelerini la Kiev, sfinții mucenici – pilde de statornicie în credință și de mărturisire a ei, inclusiv *Mărturisirea de credință* exprimată în arta creștină sau mărturisiri artistice-vizuale ale credinței ortodoxe, și altele.

O notă distinctă a acestui volum o reprezintă publicarea unor referate în limba engleză. Aceasta din două considerente: 1. întrucât simpozionul desfășurat la Iași a avut și o dimensiune internațională, prin participarea mai multor teologi străini, 2. deoarece tema este una extrem de importantă și actuală, dorim ca ea, prin intermediul limbii engleze, să aibă un impact cât mai mare în Apus, în rândurile celor interesați de Teologia răsăriteană.

Apariția volumului de față, pe lângă bucuria unei activități duse la bun sfârșit, ne oferă și plăcutul prilej de a ne exprima recunoștința față de cei care, într-un fel sau altul, au contribuit la organizarea și desfășurarea simpozionului, precum și la publicarea

acestui volum. Mulțumim, mai întâi, Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, care ne-a bucurat prin mesajul transmis prin delegatul Preafericirii Sale, Preasfințitul Părinte Varlaam, Episcop-vicar Patriarhal. Îi mulțumim, de asemenea, pentru grija pe care o arată pentru bunul mers al învățământului teologic superior din România și nu numai. Alese mulțumiri aducem, Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Arhiepiscopul Iașilor și Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, pentru sprijinul acordat organizării și desfășurării simpozionului, publicării acestui volum, precum și pentru mesajul transmis participanților la această manifestare științifică. Mulțumim Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, delegatul Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop și Mitropolit Teofan, care a deschis și a condus prima parte a lucrărilor simpozionului. Sincere mulțumiri exprimăm și P.C. Pr, Prof. Teoctist Caia pentru traduceri realizate la textele referențelor ucraineni. Respectuoase mulțumiri aducem și ostenitorilor Editurii Doxologia a Centrului eparhial Iași pentru publicarea lucrărilor simpozionului.

Mulțumind tuturor susținătorilor, participanților și ostenitorilor, dorim ca volumul de față, ce conține referatele simpozionului, să fie un nou și determinant impuls în mărturisirea dreptei credințe astăzi, spre slava lui Dumnezeu și spre mântuirea noastră.

Pr. Ion Vicovan

**Mesajul Preafericitului Părinte DANIEL,
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române**

**Un răspuns exemplar în vreme de criză
– Sinodul de la Iași (1642)**

Împlinirea a 370 de ani de la întrunirea Sinodului de la Iași, din anul 1642, adună din nou, în capitala Moldovei, ierarhi, teologi, istorici și alți cercetători în cadrul unui simpozion comemorativ organizat de către Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

Eveniment crucial în istoria Bisericii Ortodoxe Române, organizat de către Patriarhia Ecumenică de Constantinopol, cu generozitatea și sprijinul material al domnitorului Vasile Lupu, Sinodul de la Iași, dar și „documentul” examinat și diortosit aici, adică *Mărturisirea de credință* a Sfântului Mitropolit al Kievului, Petru Movilă, fac, de mai bine de un secol și jumătate, obiectul multor cercetări și dezbateri științifice.

Dacă aniversarea a 200 de ani de la convocarea și desfășurarea Sinodului de la Iași a fost marcată doar de traducerea (din rusește) și punerea în circulație a *Mărturisirii de credință* de către Arhim. Filaret Scriban (Neamț, 1844), comemorarea tricentenară (1942), în ciuda condițiilor grele ale celui de-al Doilea Război mondial, a angajat instituții (Biserica, Eparhiile, Academia Română, Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor) și personalități prestigioase (ierarhi, istorici, profesori de teologie).

Deși împrejurările au făcut imposibilă organizarea unor solemnități bisericesti și a unor dezbateri academice, majoritatea revistelor bisericesti, dar și multe publicații periodice laice au dedicat ample studii sau simple consemnări aniversării Sinodului și importanței covârșitoare a *Mărturisirii de credință*.

Fără îndoială că cel mai remarcabil moment l-a constituit publicarea (în 1942), cu binecuvântarea eruditului Mitropolit al

Bucovinei, Tit Simedrea, a ediției jubiliare a *Mărturisirii de credință* a lui Petru Movilă, reproducând versiunea ei grecească, stabilită chiar la Iași, în 1642, și versiunea românească, în tălmăcirea cărțurilor Radu Greceanu și Constantin Cantacuzino stolnicul, tipărită la Buzău, în anul 1691, ediție îngrijită științific de către preotul Academician Niculae M. Popescu și preotul istoric Gheorghe I. Moisescu.

În plină dictatură comunistă, evenimentul din 1642 de la Iași și *Mărturisirea de credință* a Sfântului Petru Movilă adoptată aici, au făcut, de asemenea, obiectul unor interesante cercetări, publicate în diverse reviste bisericești și de istorie. În 1981, academicianul Alexandru Elian a tradus din limba greacă și a publicat, prin grija vrednicului de pomenire Patriarh Iustin, la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, o nouă ediție a *Mărturisirii ortodoxe*, precedată de un substanțial Studiu introductiv.

Aniversarea Mileniului încreștinării rușilor, în anul 1988, a însemnat un adevărat reviriment, mai ales în Bisericele Rusă și Ucraineană, al cercetărilor privind personalitatea Mitropolitului Petru Movilă și, implicit, a importanței Sinodului de la Iași, care a consfințit ortodoxia și autoritatea *Mărturisirii sale de credință*.

Un nou impuls al intensificării studiilor, având ca obiect personalitatea Sfântului Petru Movilă și importanta sa operă, a fost dat de canonizarea sa de către Biserica Ortodoxă din Ucraina, în decembrie 1996, și însușirea ei de către Biserica Ortodoxă Română, în 1997, precum și de proclamarea ei solemnă la Iași, în 13 octombrie 2002, în timpul arhipăstoririi noastre ca Mitropolit al Moldovei și Bucovinei.

La Iași a fost republicată în două rânduri (la Editura *Junimea*, în 1996 și 2002) în manieră anastatică, ediția jubiliară din 1942. Și tot la Iași, în 2001, profesorul Traian Diaconescu, astăzi membru dinamic în Comisia patristică a Patriarhiei Române, a publicat, pentru prima oară la noi, versiunea latină a *Mărturisirii ortodoxe*, însoțită de traducerea în limba română, la Editura Institutului European.

Dacă în 1992, la începutul arhipăstoririi noastre în Moldova, aniversarea a 350 de ani de la marea întrunire panortodoxă a fost subliniată doar prin câteva studii publicate în revistele eparhiale

Mitropolia Moldovei și Bucovinei (devenită apoi *Teologie și Viață*) și *Candela Moldovei*, în anul 2002, la împlinirea a 360 de ani de la întrunirea Sinodului de la Iași, s-au desfășurat evenimente jubiliare importante. A fost organizat, în atmosfera de sărbătoare panortodoxă prilejuită de sărbătoarea hramului Sfintei Cuvioase Parascheva, un colocviu internațional, intitulat *360 de ani de la Sinodul de la Iași (1642)*, cu participarea multor ierarhi români și străini, istorici, filologi, profesori de teologie, a Ambasadorului Extraordinar și Plenipotențiar al Ucrainei în România, au fost publicate studii speciale în câteva numere ale revistei *Teologie și Viață*, a fost bătută la Monetăria Statului o monedă jubiliară, dar, mai ales, a fost editat un valoros și impozant volum dedicat în exclusivitate momentului aniversar intitulat *Sinodul de la Iași și Sfântul Petru Movilă (1642-2002)*, de către Editura *Trinitas* a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, cuprinzând, pe lângă studii de certă valoare științifică, atât reproducerea facsimilată a manuscrisului grec-latin al *Mărturisirii*, trimis, la 21 septembrie 1673, de către ambasadorul francez Olier de Nointel regelui Ludovic al XV-lea (păstrat în fondul grec al Bibliotecii Naționale din Paris, la nr. 1265, copie fidelă a *Mărturisirii ortodoxe* semnate de Patriarhii răsăriteni după martie 1643), cât și traducerea în limba română realizată de Acad. Alexandru Elian, în anul 1981.

Doar la un deceniu de la această ultimă comemorare jubiliară, iată că Facultatea de Teologie Ortodoxă din Iași organizează un nou simpozion dedicat aceluiași eveniment.

Desigur că studiul în arhive insuficient explorate, analiza unor texte mai vechi în oglinda unor descoperiri mai recente, pot aduce noi lumini în aprecierea justă a importanței Sinodului de la Iași din 1642 pentru Ortodoxia universală, în general, și pentru Ortodoxia românească, în special, și a rolului *Mărturisirii de credință* în apărarea dreptei credințe într-un context foarte defavorabil Ortodoxiei, atât în Imperiul Otoman, cât și în Transilvania, în Ucraina și în alte regiuni europene, confruntate cu un virulent prozelitism romano-catolic, luteran și calvinist-reformat.

Dincolo însă de aceste noutăți, pe care le poate aduce fiecare dezbateră științifică asupra acestei teme, Sinodul de la Iași din 1642, prin multele semnificații pentru timpul de acum, rămâne pentru noi o *paradigmă a soluționării problemelor urgente care tulbură viața bisericească*.

Prin faptul însuși că nu a fost un sinod solemn de episcopi, ci un sinod de lucru, la care, alături de episcopi, au participat teologi competenți și conducători de instituții bisericești importante (școli teologice și mănăstiri), *acest sinod arată coresponsabilitate și cooperare internațională în apărarea și expunerea credinței ortodoxe într-un context socio-politic complex și într-un climat interconfesional tensionat, cum era cel al Europei secolului al XVII-lea.*

În acest sens, *Mărturisirea ortodoxă* din 1642, care nu a fost scrisă de Sfântul Ierarh Petru Movilă într-un spirit polemic, este un model de soluționare a crizelor, deși se constituia într-un răspuns dat războiului dus împotriva Ortodoxiei de către alte confesiuni, sprijinite de puterile politice. Această expunere pașnică și luminoasă a credinței ortodoxe explică și marea popularitate pe care și-a câștigat-o ulterior, fiind tipărită în greacă, latină, română, rusă, sârbă, olandeză, engleză, franceză și publicată în numeroase ediții (peste 20).

Astăzi, când Biserica se confruntă cu secularizarea, sectarismul și sincretismul, Sinodul de la Iași din 1642 reprezintă un model de cooperare teologică și misionară.

Dorim organizatorilor și oratorilor acestui simpozion binecuvântare și ajutor de la Dumnezeu, iar studenților participanți să descopere bucuria de a aduna lumină în suflet din pilda teologilor erudiți care au apărat Ortodoxia în vremuri tulburi, spre slava Preasfintei Treimi și binele Bisericii.

† DANIEL
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Analiză istorico-teologică a proiectelor de uniție „universală” propuse de Petru Movilă

Protoiereu Alexei Dobos

În prima jumătate a secolului al XVII-lea s-au întreprins un șir de tentative ca nou creată uniție din anul 1596 pe teritoriile Bielorusiei și Ucrainei să treacă și în Mitropolia ortodoxă a Kievului. În documentele Vaticanului aceste tentative au fost numite (fără niciun fel de explicații) uniție „universală”; polemisti-oratori din acea vreme, atât cei ortodocși, cât și cei din partea uniților, străduindu-se să elimine divizarea poporului, au numit, în unanimitate, acest proces drept „unirea Rusiei cu Rusia”.

În cursul studiilor istorice ulterioare, procesele uniției „universale” au fost focalizate, în mod tendențios, către proiectele unionale ale mitropolitului Petru Movilă al Kievului, fapt ce a condus la o apreciere controversată, în istoriografia contemporană, a activității ierarhului: pe baza studiilor fundamentale făcute de savanții ortodocși, profesorul Gólubev S.T.¹ și profesorul Șmurlo E.F.,² protoiereul G. Florovski îl acuză de criptocatolicism și complicitate dogmatică cu romano-catolicii³, fapt ce contrazice cu desăvârșire concluziile Mitropolitului Makarie Bulgakov și N. Kostomarov. Reprezentanții părții uniate, având la dispoziție lucrările cercetătorilor A. Velikii și A. Jukovskii și păreri contemporane ale lui Liubomir Husar, ex-căpetenia Bisericii Unite Greco-Catolice din Ucraina, îl consideră pe Mitropolitul Petru Movilă cel mai mare povestitor și chiar „stâlp” al viitoarei uniri a creștinismului

¹ S.T. Gólubev, *Kievskii mitropolit Piotr Moghila u ego spodvijniki*, Kiev, vol. 1-2, 1883, 1998.

² E.F. Șmurlo, *Rimskaia curia na russcom provoslavnom vostoke v 1609-1564*, Praga, 1928.

³ Prot. G. Florovski, *Puti ruscogo bogoslavia*, Paris, 1937, pp. 45-49.

ucrainean. O deosebită acuitate o dă acestei probleme în Ucraina poziția contemporană formulată de unii specialiști de frunte din domeniu, ca, de exemplu, Kolodnâi A. și Iaroțki N. Criteriul cel mai înalt al fenomenelor istorice se consideră se consideră binele Ucrainei, iar pe altarul ei trebuie pusă, în mod inevitabil, unirea Bisericilor, a cărei inspirator și strămoș este considerat, de către cercetătorii ucraineni în domeniul religiilor, a fi Petru Movilă⁴.

Analiza istorico-teologică a proiectelor uniaste ale Sfântului Ierarh Petru Movilă, cere, mai înainte de toate, să despărțim idiolegomenele propuse de realitățile istorice. În accepția literală a cuvântului, primul contact cu aceste realități dă un rezultat pe care nu vor să-l recunoască ideologii uniaste: Mitropolitul Petru Movilă nu a fost strămoșul procesului de uniație „universală”. Și încercarea lui A. Jukovski de a dovedi că ideea uniației „universale” a apărut pe culoarele puterii din Recea Pospolita, sub influența unor factori politici, este cu desăvârșire nefondată⁵.

Putem afirma, fără îndoială, că adevărul se află în altă parte: ideea alipirii uniastilor la Mitropolia ortodoxă a Kievului a fost pronunțată de către mitropolitul uniat Iosif Veliamin Rutki la un sinod ținut în anul 1623⁶. A fost nevoit să facă acest pas din pricina realităților aspre și fără de ieșire ale existenței uniației. În anul 1610, pe teritoriul Ucrainei exista doar un singur ierarh uniat, care purta, formal, titlul de mitropolit al Kievului, bătrânelul Ipatie Potii, având rezidența în orașul Vilno. Catedra uniată de la Luțk, după moartea lui Chiril Terlețki, a rămas fără episcop timp de 14 ani, deoarece candidatul uniat, nominalizat la catedră, Ieremia Tissarovski, a fost hirotonit, în taină, ca episcop ortodox, în anul 1607, de către mitropolitul de atunci al Moldovei. De asemenea, Atanasie Krupetki, numit formal la catedra de la Paremâșl, nu a putut să apară aici și eparhia a rămas ortodoxă încă o sută de ani.

⁴ V. Klimov, A. Kolodnii, A. Jukovski, *Fenomen Petro Moghilî (biografia, activitatea, poziția)*, Kiev, edit. Nipru, 1996, pp. 111-125.

⁵ A. Jukovski, *Petro Moghila i pitannia ednosti Ţerkov*, Kiev, edit. Mistetvo, 1996, p. 113.

⁶ M. Szegda, *Działalność Prawno-organizacyjna metropolity Jozefa IV Weliamina Rutkiego 1613-1637*, Warszawa, 1967, pp. 193-197.

Devenind urmașul lui Ipatie Potii, depunând eforturi titanice la reformarea structurilor parohiale, de învățământ și monahale, Rutski a recunoscut lipsa deplină de rezultate și de perspective ale uniației. Din 1621 și până în 1627, Rutski a umplut cancelaria papală și nou-creata Congregație pentru Propagandă Credinței cu note și înștiințări în care dezvăluia starea tragică a uniației⁷.

Decăderea structurală și ierarhică a uniației către anii 1620 se agravează radical deopotrivă cu procesele social-politice ale timpului. Cu toate condițiile posibile, cazacii, sub conducerea hatmanului Sagaidaci, au început să se unească sub lozinca apărării credinței ortodoxe. Datorită eforturilor depuse de dânsii, a fost posibilă o recunoaștere a ierarhiei ortodoxe în Ucraina în această perioadă. La Dieta care s-a ținut în anul 1623, vocea trimișilor șleahței și ai Frațiilor Ortodoxe a crescut în cererea lor de lichidare a uniației, și această cerere a obținut un sprijin numeros din partea șleahței catolice poloneze.

În astfel de condiții critice pentru uniație, mitropolitul Rutski, în mod personal, fără acordul capitalei apostolice, a propus ideea unirii cu ortodocșii. În duhul inițiativei personale, a trecut la transpunerea în practică a acestei idei. La o lună și jumătate după aceste declarații, a venit la Kiev o delegație uniată, unde, după negocieri care s-au prelungit până la jumătate de an, s-au elaborat două concepții privind unirea⁸:

1. Structura nou formată trebuie să se supună în chip nemijlocit patriarhului de Constantinopol și mijlocit papei de la Roma; în plus, ortodocșii au primit primatul papal doar în sfera dreptului bisericesc.

2. Patriarhatul nou-creat, recunoscând prioritatea Constantinopolului, s-a supus Romei din punct de vedere juridic.

Pe data de 1 ianuarie 1624, sinodul uniat a studiat și a aprobat a doua variantă. Crunta represiune împotriva locuitorilor din Vitebsk pentru moartea lui Kunțevici a făcut imposibilă convocarea unui sinod ortodox pentru ratificarea acordurilor.

⁷ Arhivum Propagandi. Akta Bazilianow Ruskich, vol. III, p. 137.

⁸ M. Szegda, *Działalność Prawno-organizacyjna metropolity Jozefa IV Weliamina Rutskiego 1613-1637*, Warszawa, 1967, p. 195.

Rutski s-a grăbit să trimită proiectul uniației „universale” la Congregația Propagandei Credinței. După trei ani îndelungați de la transmiterea inițiativelor arbitrare ale mitropolitului uniat, pe data de 6 februarie, Sanctum Officium a dat verdictul suprem: condiția pentru orice fel de relații cu ortodocșii este primirea mărturisirii catolice de credință⁹.

În anul 1628, Arhiepiscopul Meletie de Smotrițki a venit cu ideea convocării unui sinod pentru unitate. Reușise ca, în anul 1627, să primească în taină uniația și, la îndemnul lui Rutski, să-i atragă pe mitropolitul Iov Berețki și pe arhimandritul Petru Movilă. În această perioadă s-a întâlnit cu Petru Movilă de două ori (în vara anului 1627 și în iarna anului 1628), căutând să-l convingă de necesitatea convocării unui sinod de unificare. Rezultatele acestor întâlniri le-a prezentat, în scris, cu multă conștiinciozitate, mentorului său, lui Veliamin Rutski, dar a fost nevoit să se mulțumească doar cu constatarea fermității în credință a lui Petru Movilă, cu toleranța față de catolicism și cu speranța în pacea bisericească¹⁰.

În planul toleranței față de catolicism, Smotrițki, evident, a expus cele dorite de dânsul în locul celor adevărate – realitatea a demonstrat tăria neclătinată a viitorului ierarh în credința ortodoxă. În sinodul din 14 august 1628, arhimandritul Petru Movilă a pledat pentru combaterea *Apologiei*, cerând lui Meletie Smotrițki să renunțe la opera sa de apostolat. În ziua următoare, pe data de 15 august 1628, s-a întocmit actul de condamnare „veșnică” a *Apologiei*. Însuși Movilă a împărțit tuturor participanților la sinod câte o pagină din *Apologie* și o lumânare, spre a fi arsă.

Inițiatorul următoarei tentative (a doua) de uniație „universală”, în anul 1629, a fost același mitropolit al Kievului, Iosif Veniamin Rutski. Chiar la începutul anului 1629, expune proiectul său obișnuit, de uniație, nunțiuului polonez Santacruz, în memoriul *Praeparatio ad synodum*, unde Petru Movilă este amintit în calitate de cel mai probabil pretendent la postul de conducător al „patriarhatului” unit.

⁹ *Ibidem*, p. 196.

¹⁰ M. Koialovici, *Litovskaia țercovnaia unica*, vol. II, Sankt-Petersburg, 1861, p. 369.

Candidatura arhimandritului kievean este ridicată de mitropolitul greco-catolic în maniera sa firească, de iezuit: „Petru Movilă se arată dispus spre uniație, ar putea trece la uniație, mai întâi în ordine particulară, cu martori, iar apoi să facă propagandă”¹¹. De ce Petru Movilă? Rutski nu expune niciun fel de argumente, niciun fel de explicații la versiunea sa; nu s-au cunoscut personal; cu epitete pro-uniate l-a recomandat pe arhimandritul kievean doar Meletie Smotrițki; este posibil ca asemenea idei să provină de la trimișii uniati, care roiau pe la Kiev, dar dovezi documentare nu există.

Dar, poate, nici n-ar fi trebuit să fie. În memorandumul său, mitropolitul uniat își expune, fără nicio jenă, întregul său scenariu de inițiativă: „...poporul știe doar să meargă după patriarh. Rațional ar fi să se instituie funcția de patriarh, să o încredințăm unui bărbat corespunzător și, cu ajutorul lui, să aducem pe ortodocși la uniație ... niciodată nu a fost o ocazie mai potrivită să-i aducem pe ortodocși la uniație, decât acum ... ortodocșii numai primatul papal nu vor să-l recunoască, dar această piedică poate fi înlăturată, dacă ar avea patriarhul lor, iar acela ar recunoaște puterea papei...”¹².

După genul său, acesta este un scenariu iezuit de aducere a schismaticilor sub autoritatea papei, care nu conține nici măcar o aluzie la noblețea spiritualității apusene și răsăritene, și, de aceea, acest document este omis cu asiduitate de specialiștii contemporani ucraineni din domeniul religiilor.

În anul 1629, ierarhia ortodoxă a fost atrasă la această inițiativă. Prin hotărârea acestui prea impunător sinod (mai mult de 500 de delegați din partea preoțimii) sub președinția mitropolitului Iov Borețki, pe data de 9 iunie a fost prelucrată concepția procesului de unire: din Ortodoxie nu a rămas decât pâinea dospită la Euharistie și Simbolul de Credință fără *Filioque*, ritualurile și tradițiile trebuia să fie catolice, precum și fundamentele dogmatice și chiar acceptarea purgatoriului¹³. Traducerea în realitate a acestor hotărâri a fost

¹¹ I. Kripiacevici, *Novi materiali do soboriv 1629*, Lviv, ENTȘ, vol. 116, p. 22.

¹² *Ibidem*, pp. 22-30.

¹³ P. Jucovici, *Materiali dlia istorii Kievskogo și Lvovskogo soborov 1629*, Zapisi imperatorskoi Akademii nauc, Sankt-Petersburg, 1911, p. 14.

împiedicată de protestele șleahței ortodoxe și cazacilor, care au recunoscut imposibilă participarea delegației ortodoxe la sinodul unionist.

Potrivit planului, și uniații au organizat un sinod, pe data de 9 iunie, la Vladimir, și au prelucrat concepția lor de unire.

Pentru a doua oară, lucru extrem de simptomatic, proiectul unionist a fost, de asemenea, tăiat din rădăcină de către Roma: printr-o hotărâre a Congregației pentru Propaganda Credinței, din 18 august 1629, s-a interzis convocarea sinodului pentru unire și, pentru viitor, s-a ordonat ca orice tratative de unire cu ortodocșii să se poarte doar cu condiția primirii depline a mărturisirii de credință catolice¹⁴.

Deosebit de neobișnuit a fost al treilea proiect al uniației „universale”: întreprinzătorii lui au fost reprezentanții autorităților poloneze, care s-au pregătit să direcționeze problema pe făgașul tratativelor dintre Vatican și ortodocși, evitându-i pe uniați. În noiembrie 1635, voievodul Adam Sangușko al Volâniei a trimis pe preotul dominican din Lvov, Ian Sokolovski, la Roma, cu o scrisoare și cu instrucțiuni suplimentare, primite pe data de 7 octombrie 1635, în care îl ruga pe papa Urban al VIII-lea să-i ofere toate împuternicirile pentru implementarea procesului de unire între ortodocși și catolici.

Însuși procesul de înțelegere părea unul neobișnuit; întrucât ortodocșii aveau o atitudine dușmănoasă față de conceptul de uniație și, de aceea, ar fi fost rațională crearea unui patriarhat al Kievului, subordonat, în mod nemijlocit, Romei. Cea mai potrivită candidatură pentru postul de patriarh, Sangușko o socotea a fi cea a mitropolitul Kievului, Petru Movilă, subliniind, de asemenea, simpatiile pro-uniate ale episcopului de Luțk, Atanasie Puzâna, ale celor peste o sută de monahi, precum și existența în mediul laic a unei întregi mișcări filocatolice¹⁵. Pentru argumentarea convingerilor pro-papale ale lui Petru Movilă, Sangușko aduce în prim plan faptul că mitropolitul Kievului a condamnat și a interzis cartea

¹⁴ E. Smurlo, *Le Saint Siège et l'Orient orthodoxe Russe 1609-1654*, Prague, 1928, p. 308.

¹⁵ *Ibidem*, partea II, p. 113.

Antropologia a lui Ghelasie Diplit și, pe un făgaș bătătorit, îl acuză că ar lucra în taină față de cazaci și de șleahța ortodoxă.

În condițiile unui prea tainice situații, comisia creată de papă a lucrat aproape șapte luni la examinarea acestui proiect. Rezultatul acestor eforturi a fost o scrisoare a comisiei, din 10 iunie 1636, în care, mulțumind lui Sangușko pentru grija sa de unire a rutenilor cu Scaunul Romei, i-a interzis purtarea oricăror tratative cu ortodocșii.

Aflând de inițiativele lui Sangușko, regele Vladislav IV a hotărât să-și aducă aportul și în această problemă: prin două scrisori, una adresată lui Rutski (31 august 1636) și alta lui Petru Movilă (5 septembrie 1636) – propunea acestuia din urmă să se aleagă patriarh după modelul Moscovei: „Știm că problema fundamentală dintre voi (ortodocșii și uniații) va fi cea a ascultării pe care voi, ortodocșii și uniații, o acordați patriarhului de Constantinopol. Dar, când veți judeca ce s-a petrecut și ce se petrece acum cu această capitală, veți înțelege cu ușurință că, fără să încălcați drepturile patriarhatului, veți putea, după exemplul Moscovei și al altor state, să aveți la voi acasă ceea ce aveți peste hotare. Săvârșiți acest lucru, plăcut lui Dumnezeu, folositor pentru Recea Pospolita și folositor pentru poporul rus...”¹⁶.

Și mai odioase la adresa lui Petru Movilă sunt 16 documente ale comisiei Vaticanului la proiectul lui Sangușko, documente cercetate și publicate de profesorul E. Șmurlo. Literalmente, toate aceste documente abundă în a aminti de înclinația mitropolitului față de uniație, iar comisia îl gratulează de șase ori cu epitetul „uniat secret”: “Petrus Mohila metropolita Kioviensis, in publico est schismaticus, sed occulte est unitus”¹⁷.

În aceste fraze, istoricii A. Veliki și G. Lujnițki creează o apologie pietistă a criptouniatismului ierarhului kievean, lucru reflectat de cercetătorii ucraineni contemporani în studiul religiilor. Un factor de trezvie în falsificări de acest fel poate fi, înainte de toate, aprecierea profesorului Șmurlo care, pe fondul acestei vâlve, a observat esențialul: „Nu a ajuns până la noi vocea lui Petru Movilă. Și nu știm de la el, în mod nemijlocit, în ce măsură a luat parte la

¹⁶ J. Turgenev, *Supplementum ad Historia Rusiae Monumenta*, Petropoli, nr. LXXII, 1848, p. 174.

¹⁷ E. Smurlo, *op. cit.*, p. 116.

proiectul voievodului kievean și în ce forme s-a manifestat această participare”¹⁸.

Într-adevăr, acest proiect de uniație „universală” a fost planificat dinafară, de această dată, de către autorități. Despre participarea personală a lui Petru Movilă în acest proiect, nu există mărturii documentare. În sprijinul afirmațiilor gratuite de criptonuniație, catolicii nu aduc nici o explicație. Mai curând înclinăm să credem că a fost altceva. Conform concluziilor lui S. Gólubev, cercetătorul de frunte al vieții și activității lui Petru Movilă, „...propunând lui Movilă rangul de patriarh, Vladislav IV și partida latino-uniată au vrut să se asigure de colaborarea sa, fiind un reprezentant de frunte al Bisericii Ortodoxe prin poziția și influența sa”¹⁹.

Ultima încercare de încheiere a uniației „universale” din anii 1643-1646 s-a desfășurat la o scară mai mare, participând la aceasta toate cele patru părți cointeresate: Roma, regele polonez, uniații, iar din partea ortodoxă, mitropolitul Petru Movilă și Adam Kiseli. Aici trebuie să precizăm: termenul „participare” în această istorie nu definește lucrarea de inițiativă paritară a tuturor celor implicați.

Inițiatorul acestei născociri a fost episcopul Metodie Terlețki de la Holmsk, anume a născocirii, și nu a proiectului de unire. La jumătatea secolului al XVII-lea, procesul de integrare a teritoriilor Holmskului în structura etnică și socială a Poloniei a ajuns la un final logic: dintr-un reper al teritoriilor rusești, Holmșcina s-a transformat definitiv într-o parte constitutivă a Poloniei. Aceasta a agravat situația uniaților din acest teritoriu: în șirul de sinoade romano-catolice, provinciile din anii 1643-1644 au proclamat o politică de catolicizare deplină a uniaților. În special, hotărârile sinodului din Krasnostavsk, convocat de episcopul Piasețki de la Holm, în anul 1644, i-au numit pe uniați o plagă mai rea decât ortodocșii; bisericile uniate au fost numite „sinagogi” și clerului romano-catolic i s-a interzis să mai slujească în ele²⁰.

¹⁸ *Ibidem*, partea I, p. 101.

¹⁹ S. Gólubev, *Zapadno russkaia țercovi pri mitropolite Petre Moghile (1633-1647)*, Kuevskaia Storina, vol. LX, nr. 3, pp. 418-419.

²⁰ A. Welykyj, *Epistole Metropolitanarum Kioviensium: R. Korsak, A. Selava, G. Kolenda*, Roma, 1956, p. 192.

Date fiind împrejurările, Terlețki a adresat papei Urban VIII o scrisoare cu rugămintea să trimită scrisori la 24 de personalități ale Recei Pospolite - regelui, episcopilor latini și unor voievozi cu scopul susținerii uniției. În această listă, episcopul uniat i-a trecut pe Adam Kiseli și pe mitropolitul Petru Movilă, caracterizându-l pe acesta ca „fiu al voievodului Moldovei, om credincios și cu influență... gata să-l accepte pe papă drept capul spiritual al Bisericii”²¹.

În scrisoarea sa din 3 decembrie 1643, papa îl numea pe mitropolitul Kievului: „Preacuvioase frate! ... Cu toate că noi știm că deosebirile în credință ne despart pe noi nu puțin de turma ta, cu toate acestea, grija apostolică îndreaptă către tine privirile noastre, dorind să te încline spre altarul credinței catolice... Ascultă, stimate frate, sfaturile de mântuire care le propune nu doar Orașul, care este mama popoarelor și învățătorul adevărului, cât însuși cerul. Îngrijește-te de mântuirea proprie și de mântuirea celorlalți care merg după tine, și umblă cu ușurință pe drumul pe care îl vei arăta prin exemplul tău. Pentru acest lucru de primă importanță îți trimit o comunicare detaliată din partea sfântului colegiu al cardinalilor...”. Mai departe, papa îi propune lui Petru Movilă să-i trimită doi monahi învățați, care, cunoscând înălțimea învățaturii de credință catolice, să se întoarcă la Kiev și, cu ajutorul mărturiilor acestora, „sufletele ortodocșilor vor fi smulse din gura lupilor și vor intra în adevărata turmă a lui Hristos”²².

O scrisoare cu un conținut asemănător a fost trimisă de papă lui Adam Kiseli, iar pe data de 9 decembrie 1643 s-a trimis memoriul explicativ promis mitropolitului ckievean de Congregația pentru Propagandă a Credinței. O analiză detaliată și o apreciere a acestor documente au fost făcute de profesorul S. Gólubev²³; aici trebuie să menționăm în chip rațional legitatea statornicită: dacă uniții inițiază un proiect obișnuit pentru rezolvarea unor probleme particulare gratulându-l pe mitropolitul Kievului cu epitete filocatolice, atunci

²¹ E. Smurlo, *op.cit.*, partea II, p. 255.

²² P. Athanasius, G. Welykyj, *Documenta Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia (1075-1953)*, Romae, 1953, *Analecta OSBM*, ser. II, sectio II, pp. 531-532.

²³ S.T. Gólubev, *Kievskii mitropolit Piotr Moghila i ego spodvijniki*, Kiev, 1998, vol. II, p. 207.

papa nu zăbovește să se folosească de aceeași patetică practică, trecând problema pe făgașul ei: folosindu-l pe Petru Movilă în calitate de călăuză, ca să-i scoată pe ortodocși din „gura lupilor iadului” și să-i ducă la picioarele Sfântului Scaun. Nu se amintește nimic despre unitate sau despre sinteza spiritualității apusene cu cea răsăriteană.

O astfel de abordare a problemei nu putea fi acceptată de Petru Movilă și de aceea nu dă nici un răspuns și nici nu trimite la Roma pe monahii ceruți. Pe axa „mitropolitul Kievului – Roma – uniati” nu există niciun fel de mărturie documentare privind examinarea acestor propuneri la Kiev sau ale unor acțiuni personale din partea mitropolitului Petru Movilă.

Această inițiativă uniată capătă un deznodământ neașteptat, într-o ordine unilaterală la Roma. Neașteptat, mai înainte de toate, prin cronologia declanșării sale. Dacă în timpul pontificatului papei Urban VIII relațiile Romei cu regele Poloniei au fost destul de încordate, în ultimul an al conducerii papei s-au transformat într-o dușmănie deschisă: la cererea regelui Vladislav IV papa a fost nevoit să recheme de la Varșovia pe Filonardi, nunțul său. Odată cu ocuparea scaunului papal de către Inochentie X (15 septembrie 1644), aceste relații au început să se îmbunătățească în mod vădit. La începutul anului 1645, a plecat la Roma un trimis special al regelui Poloniei, părintele Valerian Manio, iar papa a trimis la Varșovia pe Ian de Tores, noul său nunțiu.

La începutul secolului al XX-lea, lucrând în arhivele Congregației pentru Propaganda Credinței, profesorul E. Șmurlo descoperă aceste lucruri în volumul 328 al fondului *Lettere Antiche* și, în anul 1628, în lucrarea sa, *Curia Romană în Orientul Ortodox*, publică două noi documente:

1. „Compendio del negotio dell'unione de Rutheni universale”, intitulând-l *Memoire du metropolit Pierre Mohila*²⁴.

2. „Sententia cuiusdam nobilis poloni graecae religionis”, intitulând-o *Memoire du palatin Adam Kisel*²⁵.

²⁴ E. Smurlo, *op. cit.*, partea I, pp. 157-163.

²⁵ *Ibidem*, pp. 163-169.

Al treilea document era cunoscut încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea și sub denumirea de *Modus concordiae generalis a parte desunitorum conceptus*²⁶.

Studiind aceste documente, profesorul E. Șmurlo avansează ipoteza: ele sunt proiecte unioniste, având ca autori pe Adam Kiseli și Petru Movilă, și au fost aduse la Roma, în ianuarie 1645, de părintele Valerian Manio. Această ipoteză a fost creată pentru Petru Movilă, care domină și acum în istoriografia ucraineană ca promotor providențial al ideii de unire a Ortodoxiei ucrainene și uniației.

Analiza celor trei documente ar fi util să o începem cu ultimul dintre acestea.

Al treilea document, *Modus concordiae*, potrivit versiunii profesorului E. Șmurlo, a fost adus de părintele Valerian Manio împreună cu primele două dintre ele. Acest document a ajuns la noi, nu în original, nici chiar în copie, ci ca un conspect sui generis al condițiilor „ortodoxe” de uniație, creat, după versiunea lui Jucovski, de un uniat sau un catolic necunoscut²⁷. Profesorul S. Gólubev socotește că este un proiect uniat în ofertă ortodoxă²⁸. Reprezentantul părții uniate, A. Veliki, raportează în general acest *Modus* către anii 1647-1648. Opt puncte ale acestui document, lăsând unirea planificată în statutul Mitropoliei și ocolind cu finețe relațiile mitropolitului de Kiev cu patriarhul de Constantinopol, îi zugrăvește pe ortodocși gata să primească pe deplin mărturisirea de credință romano-catolică în diapazonul ei, de la purgatoriu și până la primatul papal.

Al doilea document, *Gândurile unui șlahtic polonez de credință grecească*, este anonim, dar profesorul E. Șmurlo crede că autorul este Adam Kiseli, voievodul Kievului și tovarășul de idei al lui Petru Movilă, pe baza unor coincidențe ale pozițiilor fundamentale din *Sentenția* cu așa-numita *Spovedanie* a lui Adam Kiseli, din anul 1643. Fără să dețină o înaltă cultură teologică, el elaborează, într-un duh laic, dar practic, tactica de aducere a mitropolitului

²⁶ *Ibidem*, p. 107.

²⁷ A. Jucovski, *Pietro Moghila i pitannia ednosti țerkov*, Kiev, ed. Mistetvov, 1997, p. 133.

²⁸ S.T. Gólubev, *op. cit.*, vol. I, p. 205.

Kievului în subordinea papei, ocolind Constantinopolul, și, pentru a transpune în viață „unirea”, propune un mijloc original, cu ajutorul membrilor Dietei.

Confirmarea autenticității *Sentenția* la începutul anului 1645 este protocolul de examinare al acesteia la ședința Congregației pentru Propaganda Credinței, din data de 16 martie 1645. Dar la menționarea denumirii acestui document, firisorul verificării textului se întrerupe: în protocolul credinței nu este numit ca în original, ci *Compendio Scripturae*²⁹, adică o relatare, o transpunere. La această relatare anonimă a originalului inexistent al autorului anonim, în protocol sunt menționate unele observații critice ale secretarului congregeției, Francisc Ingoli.

În centrul speculațiilor de tot felul, fără îndoială, se găsește primul document, anume cel al speculațiilor, pentru că, pe făgașul analizei critice formale, toți cercetătorii au fost nevoiți să constate: nu există originalul lui *Memoire du metropolit Pierre Mohila*. Autorul este necunoscut. Cinci copii, găsite de către profesorul E. Șmurlo, reprezintă o expunere a documentului, realizată de Francisc Ingoli, secretarul congregeției, primit de la părintele Valerian Manio, care, la rândul său, a tradus în latinește sau în italiană originalul scris de către Petru Movilă în limba poloneză. La ședința Congregației pentru Propaganda Credinței din 16 martie 1645, acest document este trecut sub denumirea de *Compendio del negotio dell'unione de Rutheni universale*, ca rezumat al proiectului anonim, întocmit de Ingoli.

Denumirea de *Raportul mitropolitului Petru Movilă* a intrat în câmpul istoric, datorită profesorului E. Șmurlo, pe următoarele considerente:

1. Menționarea paternității frazei „scrisoarea mitropolitului schismatic al Rusiei, om învățat și cu dispoziție pozitivă față de scaunul Romei”³⁰ lui Francisc Ingoli, la începutul „rezumatului” său, la ședința Congregației pentru Propaganda Credinței din 16 martie 1645.

²⁹ E. Smurlo, *op. cit.*, partea I, p. 116.

³⁰ *Ibidem*, pp. 157-158.

2. Menționarea paternității frazei: „Pot să spun puține referitor la scrisoarea înaintată în limba poloneză de către mitropolitul Kievului ...” părintelui Valerian Manio în scrisoarea adresată cardinalului-prefect³¹, pe data de 29 ianuarie 1645.

Compendio, prin conținutul său, amintește mai degrabă nu de un document de sine stătător, ci mai mult de un rezumat al celui de-al doilea document, *Gândurile unui șleahitic*.... După o enumerare succintă ale deosebirilor de credință, piedica principală în calea unirii se numește primatul papal; toate celelalte nu aparțin categoriei celor esențiale, ci a celor verbale. În a doua secțiune sunt stipulate condițiile unirii: ea trebuie să fie unire, nu contopire, amestecare în acel plan, încât, primind primatul papal în mod obligatoriu, trebuie să părăsească sobornicitatea în diapazonul conducerii locale și alegerii mitropoliților. Mijloacele de primire a uniației, în partea a treia a documentului, sunt deja cunoscute membrilor seimului și congresului unionist.

Prima apreciere a conținutului teologic al *Memoriului lui Petru Movilă*, făcută de profesorul E. Șmurlo, exprimă regretul că nu a ajuns până la noi documentul original, întrucât „relatarea din redacția lui Ingoli nu este liberă de o oarecare culoare subiectivă... și nu ne permite să aflăm în ce măsură a cochetat Petru Movilă cu Roma și unde a fost hotarul compromisurilor sale”³².

Făcând sumarul celor expuse, nu obținem un lanț de explicații logico-cauzale, ci, din contră, un set dispartat de lucruri ilogice și neclarificate:

- de ce Petru Movilă a scris la Roma epistola oficială în limba poloneză și nu în latină, și de ce a trimis-o prin solul regelui, iar nu prin nunțiatură?

- unde și cine a pierdut originalul documentului și, dacă a existat, de ce secretarul congregației a întocmit o relatare-rezumat și nu a făcut traducerea textului?

- dacă anonimatul inițial al documentului se poate cumva explica prin frica față de cazaci și de șleahita ortodoxă, atunci ce valoare și,

³¹ *Ibidem*, pp. 114-115.

³² *Ibidem*.

în mod corespunzător, ce rezultat poate să aibă examinarea unei relatări libere a textului anonim la ședința congregației?

Lipsa răspunsurilor la aceste întrebări a născut un buchet de ipoteze:

- profesorul E. Șmurlo consideră că paternitatea textului îi aparține lui Petru Movilă;

- profesorul S. Gólubev consideră că mitropolitul uniat Antonie Seliava este autorul *Compendio*³³;

- renumitul istoric al diasporei ucrainene, I. Vlasovski, subliniază naivitatea și lipsa de logică a lucrării *Compendio*, lucru nefiresc pentru Petru Movilă³⁴;

- cel mai departe a mers istoricul A. Veliki: în lucrarea sa, cu denumirea *Proiectul anonim al lui Petru Movilă...*, atribuie a priori acestuia paternitatea ambelor documente: și *Compendio*, și *Sententia*³⁵;

- în spiritul vremii, cercetătorii ucraineni contemporani, din domeniul istoriei religiilor, acceptă concepția lui A. Velikii.

Pe tema aceasta se pot face născociri la nesfârșit, dar atunci, într-o măsură autentică, toate insunuările se rezolvau prin vocea Romei. La ședința Congregației pentru Propaganda Credinței, din 16 martie 1645, au fost luate măsuri tradiționale:

- primirea uniației de către ortodocși se va face după formula sinodului de la Florența;

- mitropolitul ales, după primirea uniației, va fi validat de către papă³⁶.

Dar cel mai important lucru: nu aceste hotărâri ale congregației, niciun fel de alte documente oficiale sau anonimo-neoficiale nu au fost trimise de la Roma lui Petru Movilă – lucru prin care Sfântul Scaun a recunoscut imposibilitatea unei dezvoltări ulterioare a oricărui fel de proiecte unioniste. Instrucțiuni asemănătoare, de gestionare a chestiunilor ce privesc procesele unioniste, primește, pe data de 17 martie 1645, nou-numitul nunțiu, Ian de Tores,

³³ S. Gólubev, *op. cit.*, vol. II, p. 210.

³⁴ I. Vlasovski, *Noris istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvi*, vol. II, New-York, 1956, p. 178.

³⁵ A. Veliki, *Anonimnâi proect Petra Moghilî no z'egunemiu Ukrainskoi Tserkvoi*, 1645, *Analecta OSBM*, vol. IV (X), fasc. 1-4, Romae, 1965, p. 486.

³⁶ *Relacye nunciuszow Apostolskich*, vol. II, Poznan, 1864, pp. 275-277.

unde, relativ la persoana mitropolitului de Kiev, se recomanda: „Tu ești dator să studiezi temeinic felul de viață și obiceiurile lui Movilă, mitropolitul ortodox, și, de asemenea, caracterul său, erudiția și intențiile cu care se conduce în problema dată”³⁷.

Cu aceasta, epopeea numită cu glas tare uniație „universală” s-a încheiat. Lipsa ontologică de rezultate nu a împiedicat o întreagă cohortă de cercetători ai istoriei religiei să creeze un mit din munca lui de o viață față „de sinteza științei lui Hristos și față de Biserica lui Hristos”³⁸ din Ucraina, mit prin care dangătul său apostaziator umbrește personalitatea ierarhului.

Bilanțul analizei expuse aici demonstrează altceva:

1. Cu excepția inițiativei din 1636 a voievodului Volâniei, Sangușka, toate celelalte proiecte de uniație „universală” au fost inițiative unilaterale ale ierarhilor uniați, cu scopul declarat deschis, de rezolvare a problemelor uniației; iar în aceste proiecte ortodocșii erau priviți doar la scara unei mase care se alipește. Apropo: după mai bine de 250 de ani de la moartea lui Petru Movilă, la aceeași idee se întoarce mitropolitul Andrei Șeptițki, în anul 1914, care privește intrarea trupelor austriece ca pe un dar a lui Dumnezeu pentru alipirea „schismaticilor”.

2. Mărturie oficială a poziției părții ortodoxe la uniația „universală” este doar documentul de lucru al comisiei din anul 1624 și propunerile unioniste ale sinodului de la Kiev, din anul 1629, care s-a ținut sub președinția lui Iov Borețki, cu verdictul imposibilității ca acestea să fie ridicate la rang de hotărâri și să fie transpuse în viață.

3. Dacă părțile inferioare ale uniației și autoritățile Recei Pospolite încă mai permiteau o oarecare modelare a unirii în formatul păstrării elementelor de sobornicitate și de rituri, Sfântul Scaun proclama doar primirea necondiționată a învățaturii de credință catolice și subordonarea față de papă, lucru care a dus la negarea tuturor proiectelor unioniste în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

4. În perioada anilor 1629-1645, partea uniato-catolică a legat planurile sale unioniste, în ordine unilaterală, de persoana lui Petru

³⁷ A. Jukovski, *op. cit.*, p. 151.

³⁸ *Ibidem.*

Movilă, nu în virtutea obiectivă a existenței unor simpatii pro-catolice și, cu atât mai mult, ale unor aspirații față de uniție. Argumente în acest sens nu există, în afară de acest *Compendio*, document neoficial și cu o paternitate ipotetico-iluzorie, aici și doar din considerentul importanței fundamentale a mitropolitului ortodox al Kievului, persoană capabilă, în condițiile acelor timpuri, care să ia asupra sa și să transpună în viață reforme de ordin general și bisericesc.

5. Cea mai bună dezmințire la tot felul de insinuări de tip uniato-catolice este mărturisirea de o viață a credinței Sfântului ierarh Petru Movilă, exprimată de dânsul cu nouă zile înainte de sfârșit, în testamentul său spiritual:

„În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin.

După cum pentru om nimic nu mai este sigur decât moartea, iar ceasul morții este ascuns în tainele lui Dumnezeu, atunci, eu, multpăcătosul Arhiepiscop Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, al Galiției și al Întregii Rusii, Exarh al scaunului Constantinopolului, Arhimandrit al Pecerskăi, fiind vizitat de Domnul Dumnezeu cu o boală și nedorind ca această casă, încredințată mie, prin puterea Domnului Dumnezeu, să rămână în vreo neorânduială, lăsând toate hotărârile mele în voia cea preaputernică a lui Dumnezeu, fac un scurt, și, dacă așa a hotărât Domnul Dumnezeu, un ultim testament al voinței mele.

În primul rând, în sfânta credință în care m-am născut, am fost educat și, ca nevrednicul, cu voia și cu harul lui Dumnezeu, port rangul de Mitropolit, în această credință, sfârșindu-mi viața mea, vreau să mă înfățișez înaintea măreției Domnului meu...”³⁹.

Nu tendința anonimo-iluzorie față de catolicism, ci, anume, această poziție personală a credincioșiei față de Ortodoxie a fost pivotul întregii activități a mitropolitului Kievului, Petru Movilă, care s-a învrednicit de cea mai înaltă apreciere în istoria noastră bisericească făcută de mitropolitul Makarie Bulgakov: „Numele lui Petru Movilă este unul dintre cele mai frumoase diamante ale istoriei noastre bisericești. Fără îndoială că îi depășea pe toți ierarhii

³⁹ *Pamiatniki iz dannie Vemennoiu comisiei dliio pazbora drevnih actor, vâsvociaise ucirejdionnuiu pri Kievskom u Bolânskam Gheneral gubernatorstoe*, vol. 2, nr. 12.

săi contemporani, nu numai ai Bisericii Malorusiei, dar și ai Bisericii Velicoruse și chiar a întregii Biserici a Răsăritului. Îi depășea prin educația sa, și, mai ales, prin dragostea față de știință și prin nevoințele sale în folosul învățământului teologic și al Bisericii. El a oferit Bisericii din Malorusia un serviciu extrem de mare, prin faptul că a apărat drepturile acesteia înaintea regelui Vladislav IV, profanate de latini și de uniați, și le-a apărat cu bărbăție în tot timpul slujirii sale arhipăstorești; a restabilit aici multe, mai înainte de toate cele răsturnate, sau distruse de dușmani, și a pus un început pentru o mai bună rânduială a lucrurilor”⁴⁰.

⁴⁰ Macarii (Bulgakov), mitropolit Moscovei Kolomenski, *Istoria Ruskoï Tserkvi cniga șestoia*, Moscova, 1996, p. 571.

Dogmele și mărturisirile de credință ale Bisericii – Sensul apofatic și raționalitatea lor mai presus de rațiune

† Irineu, Mitropolitul Olteniei

Biserica Ortodoxă are formulate, din veacurile apostolice, propriile ei principii, pe care le numește generic dogme și mărturisiri ale credinței. Acestea sunt nu numai hotărâri ale Sinoadelor Ecumenice și locale, ci și invocații cultice și imne doxologice, rezultate dintr-o experiență liturgică neîntreruptă și verificate de credincioșii ei prin experiența adevărului mântuitor, Domnul nostru Iisus Hristos ca Persoană divino umană.¹ Acest înțeles se regăsește, de fapt, în Euharistie, după cum zice Sfântul Irineu de Lyon, care „confirmă credința noastră, iar credința noastră este confirmată de Euharistie”². În acest context, dogma și mărturisirea de credință se prezintă ca o structură logică antinomică³, ca o învățătură divină, în care contrariile nu se exclud reciproc, ci doar lasă loc experienței liturgice, aflată dincolo de logica umană.

Deci Biserica, în dogmele și mărturisirile ei, se deschide Revelației, fiind plină de Duhul lui Dumnezeu, Care nu încetează s-o inspira. În acest sens, dogma este și va fi în continuare opoș, adică limită, hotar, o stavilă în calea neadevărului; ca atare, atâta timp cât se respectă întregul în interiorul dogmei, se poate gândi liber, se poate trăi și exprima sinodal cunoașterea mereu profundă a învățăturilor de credință, dar fără să se aibă vreodată pretenția

¹ Dogma se mai poate „defini” și în relație cu erezia, tradusă prin alegerea, selectarea și preferința doar a unei singure laturi a adevărului întreg. Este cunoscut faptul că ereticii absolutizau numai anumite aspecte ale adevărului revelat, relativizându-le pe toate celelalte. De exemplu, nestorianismul sublinia exagerat umanitatea lui Hristos, iar monofizitismul accentua peste măsură dumnezeirea Lui.

² Sf. Irineu, *Adv. Haer.* III, 24, 1.

³ *Coincidentia oppositorum.*

unei absolutizări sau a unei deplinătăți. În acest context, Sfântul Ignatie al Antiohiei, într-una dintre Epistolele sale, sfătuia pe credincioșii săi: „Cercetați, pentru a fi siguri că aveți dogma Domnului și a Apostolilor”⁴. Iar Origen, vorbind despre „dogmele mântuitoare creștine”⁵, explica și el că „*secundum dogmam nostrum, id est secundum Ecclesiae fidem*”⁶. În același sens glăsuiește și Sfântul Chiril al Ierusalimului, care adăuga: „Evlavia ortodoxă constă în aceste două lucruri: în dogmele Bisericii și-n practicarea virtuților. Dumnezeu nu separă dogmele de faptele bune și nici nu admite cuvintele care nu se justifică prin dogme. Căci ce câștig este să știi toate dogmele cu privire la Dumnezeu și, cu toate acestea, să fii un infam închinător la idoli? Și, pe de altă parte, ce câștig este să fii un extraordinar abstinent, dacă ești un hulitor ticălos?”⁷.

Prin dogme, ca învățături de suflet folositoare, Biserica a prezentat în fața lumii un sistem de viață coerent și la îndemâna tuturor credincioșilor ei. Astfel s-au recunoscut două feluri de dogme: cele predicate continuu, crezute de masa credincioșilor, și cele declarate oficial de sinoade. Este evident că, în primele trei secole, Biserica n-a declarat oficială nici o dogmă. În perioada premergătoare însă, Biserica a considerat valide, din punct de vedere dogmatic, nu numai acele învățături oficiale, ci toate adevărurile de credință ce țineau de mântuire și erau acceptate de toată creștinătatea. Prin urmare, acestea au fost propovăduite neîncetat și promovate în domeniul practicii bisericești⁸. În ambele cazuri, Biserica, sub conducerea Duhului Sfânt care locuiește în ea, a interpretat infailibil și autentic învățătura Mântuitorului, definind astfel dogmele adevărului mărturisit și trăit în comuniune cu Dumnezeu. Mai mult, pe temeiul Evangheliei și a vieții apostolice, ea a păstrat învățăturile neschimbate, transmițându-le posterității așa cum le-a primit de la întemeietorul ei Mântuitorul Iisus Hristos, și le-a formulat sub călăuzirea Sfântului Duh. Datorită acestui fapt, Sinodul ecumenic, compus din reprezentanții de seamă ai Bisericii, este

⁴ Ignatie al Antiohiei, *Ep. Către Magnezieni*, 131, **PG**, 5, 672.

⁵ Origen, *Despre Principii*, IV, 112; *Contra Celsus*, III, 76; **PG**, 11, 344, 1020.

⁶ Origen, *Despre Principii*, I, 7, 1; *Contra Celsus*, II, 4; **PG**, 11, 171, 180.

⁷ Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cuvântarea IV*, 2.

⁸ *Acta Conciliorum*, IV, 60.

expresia unică a acestei infailibilității. Prin sinod, Biserica, trup tainic al Domnului în Duhul Sfânt, are puterea de a autentifica și de a formula fără greșală dogmele credinței. Așa cum Sfinții Apostoli, Petru, Pavel și ceilalți ucenici ai Mântuitorului, au participat la Sinodul Apostolic, ținut la Ierusalim, tot așa și ierarhii Bisericii sunt subiecții Sinodului Ecumenic, singura formă comunitară validă și valabil acceptată de creștinătatea primară. Faptul că, în Ortodoxie, Biserica – trupul lui Hristos – este considerată infailibilă, vocea ei fiind glasul trupului tainic al Domnului auzit în învățăturile dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice, interpretează și formulează adevărurile de credință, având ca bază Revelația divină și lucrând sub inspirația și călăuzirea Duhului Sfânt.

Trebui să menționăm faptul că nici ierarhii singuri și nici laicii singuri nu pot valida și autentifica singuri dogmele, întrucât numai Sinodul Ecumenic este singurul organ care are prerogativul să publice oficial ceea ce este unanim valabil și recunoscut ca necesar credinței și gândirii Bisericii. Prin urmare, toate dogmele trebuie să aibă temei în Sfânta Scriptură și să-și găsească expresia reală în viața liturgică și în Tradiția dogmatică a Bisericii. Pornind de la aceste adevăruri, subliniem faptul că Sinoadele Ecumenice, întrunite în spiritul vechii credințe ortodoxe, recunosc dogmele credinței și le admit universalitatea lor pentru viața și învățătura întregii Bisericii. De asemenea, dogma, ca formulare a Bisericii sub oblăduirea Duhului Sfânt, reprezintă expresia unității, a dragostei și a armoniei întregului corpus eclezial, izvorâtă din „*consensus Ecclesiae*” și având *regula fidei* universalizată și aprobată de Sinoadele Ecumenice⁹. Această recunoaștere este un semn și o dovadă a infailibilității Bisericii și o adevărată hotărâre că hotărârile luate de sinoade sunt manifestări vizibile ale Duhului Sfânt în Biserică. Într-adevăr, prin aceste hotărâri, Biserica păstrează: „*quod ubique, quod semper, quod*

⁹ O astfel de regulă sau credință primită prin Tradiție este redată de Sfântul Irineu astfel: „*In unum deum credentes, fabricatorem coeli et terrae et omnium quae in eis sunt, per Christum Iesum Dei Filium. Qui propter eminentissimam erga figmentum suum dilectionem, eam quae esset ex Virginae generationem sustinuit, ipse per se hominem adunam Deo, et passus est sub Pontio Pilato, et resurgens et in claritate receptus, in gloria venturus, Salvator eorum qui salvantur, et Judex eorum qui judicantur, et mittens in ignem aeternum transfiguratores veritatis et contemtores Patris sui et adventus ejus*” (*Adv. Haer.*, III, 3, **PG.** 7, 856).

ab omnibus creditum est”, urmând „*universalitatem*”, cum spunea Vicențiu de Lerini¹⁰. Deci „*Biserica*, primind această propovăduire și această credință – zice Sfântul Irineu – răspândită în toată lumea, o păzește cu grijă, ca și când ar locui într-o singură casă, și crede, asemenea acestora, ca și când ar avea un singur suflet și aceeași inimă, și propovăduiește, și învață, și predă aceasta într-o conglăsuire, ca și când ar avea o singură gură... Nici cei foarte tari în cuvânt dintre întâistătători în Biserică, nu vor grăi altele decât acestea, nici cel slab în cuvânt nu va împuțina tradiția. Căci credința, fiind una și aceeași, nici cel ce poate grăi multe despre ea nu o înmulțește, nici cel ce grăiește puțin nu o împuținează”¹¹. Ortodoxia înțelege, în acest context, dezvoltarea și formularea dogmei în Sinoadele Ecumenice, ca fiind traducerea pur și simplă a limbajului veșnic al adevărului divin, transmis de Dumnezeu oamenilor, „prin prooroci... și prin Fiul, pe Care L-a pus moștenitor a toate și prin Care a făcut și veacurile,” după cum spune Sfântul Apostol Pavel¹². Sinoadele Ecumenice nu „*crează*” dogme; ele clarifică doar și explică ceea ce este de-a pururea adevărat și sfânt. Ca atare, dogmele nu sunt decât adevăruri descoperite de Dumnezeu în Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu înomenit, prin care Revelația divină s-a desăvârșit. Cu alte cuvinte, Sinoadele Ecumenice urmăresc o înțelegere și o cunoaștere profundă și cât mai corectă a dogmei, ca învățătură revelată de Duhul Sfânt, pentru ca, apoi, s-o prezinte credincioșilor din toate timpurile și din toate locurile. Se înțelege clar că, potrivit acestui adevăr și acestei înțelegeri, dogmele nu se schimbă niciodată; ele rămân adevăruri absolute, chiar dacă, în timp și-n diferite locuri, cunoașterea adevărului poate avansa în profunzime¹³.

Dar Biserica, „*stâlpul și temelie adevărului*”¹⁴, este infailibilă și prin faptul că păstrează cu fidelitate „*comorile credinței*” care au fost transmise de Domnul Apostolilor Săi. Această „*comoară bună*”,

¹⁰ *Commonitorium* 2, PL, 50, 640.

¹¹ Sfântul Irineu, *Adv. Haer*, I, 10, PG. 7, 552 – 3.

¹² Evrei 1, 1.

¹³ Deci, când o dogmă este stabilită și formulată de un Sinod Ecumenic, ea poate fi schimbată în exterior, dar nucleul și esența înțeleșului ei rămân de-a pururea neschimbate și nealterate.

¹⁴ I Tim. 3, 15.

completă și neschimbată, este dată prin inspirația Duhului Sfânt, Care sălășluiește întru ea și o păzește în tot adevărul¹⁵. De aici înțelegem că Biserica învață și interpretează adevărurile divine prezentate de Sfânta Scriptură și de Sfânta Tradiție. Sfântul Vasile cel Mare spunea astfel: „unele dogme și învățături ne-au fost predate de Biserică prin scris, iar altele ne-au fost transmise pe cale orală de către Apostoli”¹⁶. Asemenea lui glăsuiește și Sfântul Epifanie: „Putem lua, așadar, învățăturile din Sfânta Scriptură, pentru că o parte ne-a fost transmisă prin scris, iar alta prin Tradiția transmisă de către Sfinții Apostoli”¹⁷. Potrivit acestor considerații, care socotesc ambele izvoare având aceeași autoritate de credință, nu se reduce, în niciun caz, valoarea Sfintei Scripturi, ca sursă primară a dogmei creștine, ea fiind cinstită permanent de Biserică și considerată ca prima formulare scrisă a Tradiției Apostolice. Totodată, Scriptura poartă pecetea și dovada inspirației divine, nefiind expusă schimbării sau anulării. Desigur, Sfinții Apostolii ne-au transmis, în scris, numai o mică parte a Revelației supranaturale, rămânând, încă de la începuturile vieții creștine, ca o mare parte din Învățătură să fie predată pe cale orală. Din acest punct de vedere, Sfânta Tradiție este și mai veche și mai bogată decât Sfânta Scriptură.

Scriptura reprezintă, deci, doar o mică parte a Tradiției, și prin urmare, ea trebuie să fie interpretată și desăvârșită în lumina Predaniei. Biserica, având mărturia Duhului Sfânt¹⁸, reține ceea ce este obligatoriu pentru mărturisirea de credință, exprimând constant adevărul, care este Iisus Hristos. Tot sub iluminarea Duhului, ea redescoperă sensul actual al doctrinei printr-o ermeneutică teologică a Tradiției. Fără să se considere ca un magisteriu independent și fără să alcătuiască un alt depozit de învățătură dogmatică alături de Sfânta Scriptură, Biserica lasă Tradiției calea deschisă pentru înțelegerea constantă a Revelației, pentru reflexia teologică și pentru cunoașterea vocabularului teologic. Cu alte cuvinte, Biserica re-

¹⁵ II Tim. 1, 13-14; „Comoara cea bună ce ți s-a încredințat, păzește-o cu ajutorul Sfântului Duh, Care sălășluiește întru noi.”

¹⁶ *Despre Duhul Sfânt*, 27, 2; **PG**, 32, 188.

¹⁷ *Contra Ereziilor* 61,6, **PG**, 41,1048; Sf. Ioan Hrisostom, *Omilia a IV-a la II Tesaloniceni*; **PG**, 62, 488.

¹⁸ Ioan 3, 16.

descoperă, sub iluminarea Duhului Sfânt, sensul actual al doctrinei, printr-o ermeneutică teologică a Tradiției. De aceea, nu se poate spune că odată cu încetarea Sinoadelor Ecumenice s-a pus capăt dezvoltării dogmelor în Biserica Ortodoxă. Această dezvoltare n-a încetat, pentru că nu s-au sfârșit nici erorile¹⁹. Evident, dezvoltând dogmele, nu se adaugă nimic nou în cuprinsul doctrinei creștine, ci numai se definesc cu ocazia ereziilor, se explica cu mai multă precizie, pentru creștini, aceleași puncte, pe care le mărturiseau și mai înainte, prin credința în Revelație, deși într-un mod mai puțin clar.²⁰ Astfel că, prin cele șapte Sinoade Ecumenice, întreaga Biserică a lui Hristos rămâne fidelă învățaturii întemeietorului ei, Mântuitorul Iisus Hristos. De aici Ortodoxia înțelege că: „sursa Cuvântului lui Dumnezeu nu are la bază orice tradiție, ci doar tradiția dogmatică, care include învățăturile de credință, transmise prin Scriptură și folosite în interpretării și în deplină concordanță cu adevărurile cuprinse în ea”²¹. Totodată, ea respinge orice dogmă care nu este predată de Apostoli, neautentică și nesusținută de izvoarele dogmatice ale Bisericii.²² Din alt punct de vedere, Ortodoxia înțelege că Biserica este atât tutorele legal, cât și interpretul autentic al Sfintei Scripturi și al Sfintei Tradiții. Însuși Mântuitorul Iisus Hristos îi stabilește această autoritate, care îi este pecetluită, la Cincizecime, de lucrarea și prezența Duhului Sfânt. Ca o continuitate a acestei lucrări, la rândul ei, ierarhia, ca păstrătoare a acestui testament, este moștenitoarea învățaturii celei adevărate, dar numai în comuniune și reunită în Sinoade Ecumenice²³. Ea nu poate și nici nu are dreptul să se substituie unui singur ierarh, fie el Patriarh sau Papă al noii sau al vechii Rome²⁴.

¹⁹ Macarie, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, trad. rom. Arhim. Gherasim Timuș, t. I, 1886, p. 16.

²⁰ Idem, *op. cit.*, pp. 18-19.

²¹ H. Andruzos, *Dogmele Bisericii Răsăritului*, Atena, 1907, p. 7.

²² I. Karmiris, *O nouă dogmă romano-catolică – Înălțarea cu trupul la cer a Maicii Domnului*, Ecclesia, 28 (1951) 23, 24.

²³ *Mărturisirea lui Dositei al Ierusalimului 2*, la Ioan Karmiris, *Monumente dogmatice și simbolice...*, II, 747.

²⁴ Cardinalul Newman, în lucrarea sa despre *Dezvoltarea doctrinei creștine*, pune în discuție nevoia de autoritate dogmatică în Biserică. Idee lui mergea până în a afirma că forul specializat în deciziile doctrinare ar fi mult mai bine

Deci dogma este un adevăr revelat de Dumnezeu și transmis oamenilor prin Biserică în vederea mântuirii²⁵. Datorită acestui fapt, doctrina creștină reprezintă credința Bisericii Mântuitorului Hristos, zidită pe cuvântul Lui, revelat în Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, propovăduită și mărturisită de la începuturi și până în veac. Ea este crezul dogmatic prin care se definește și se conturează Biserica, atât din punct de vedere istoric, didactic, ascetic, cât și misionar social²⁶. Astfel, dogma și mărturisirea

asigurat în Biserica Romano-Catolică. Evident, cu această opinie, cardinalul, convertit de la anglicanism la catolicism, avea posibilitatea să justifice toate noutățile doctrinare apărute, de-a lungul anilor, în Biserica Romano-Catolică. Opusă concepției lui Newman este opinia protestantă, care consideră istoria dogmelor ca pe o istorie aleatorie, iar Părinții Bisericii, ca fiind niște autori ce aparțin unei epoci apuse. Ca un răspuns la această opinie trebuie știut că: 1. Pentru Biserica Ortodoxă dogmele nu sunt un produs al istoriei, întrucât o asemenea perspectivă ar falsifica nucleul mărturisirii Bisericii, care are o vechime apostolică. 2. Dogmele nu sunt un produs al procesului de cunoaștere, deoarece niciodată nu vom ști despre tainele credinței mai mult decât au știut Apostolii lui Hristos și Părinții Bisericii. Așadar, mărturia apostolică rămâne centrală în dogmele Bisericii.

²⁵ Dogma (*dogma* = decizie, lege, decret, edict, poruncă; cf. Luca 2,1; Fapte 16, 4; 17, 7; Efeseni 2, 15) este o formă conceptuală a unui adevăr revelat atemporal, atestat direct de Sfânta Scriptură, confirmat de Tradiția Apostolică și receptat în mărturisirea, cultul și disciplina Bisericii (Ion Bria, *Tratat*, p. 11). Când privește însă diferitele documente ale dogmaticii ortodoxe, trebuie să facem distincție clară între simbolurile vechi și noile cărți simbolice. Biserica Ortodoxă consideră drept simbolice numai dogmele și hotărârile Sinoadelor Ecumenice moștenite de la cei vechi, neîmpărțite și unitare. Tot din patrimoniul dogmatic mai fac parte textele dogmatico-simbolice care au fost promulgate de sinoadele locale sau de către diferiți ierarhi ai bisericii. Acestea li se adaugă numeroase mărturisiri de credință, procese-verbale ale sinoadelor și declarații bisericesti cuprinzând, parțial sau în totalitate, credința Bisericii. Tot cu titlul de „*simbol*”, Biserica noastră recunoaște numai hotărârile legate de credință, în special „*termenii*” admiși de conștiința creștină universală consemnați de cele șapte Sinoade Ecumenice. Din acest motiv, Biserica a atribuit hotărârilor ei dogmatice valabilitate și valoare absolută, autenticitate și obligativitate universală, considerându-le cele mai autentice documente scrise ale Sfintei Tradiții. Evident, ea folosește numai acei termeni dogmatici formulați din punct de vedere biblic și patristic ca surse principale ale învățăturilor dogmatice, având valoare și valabilitate egală cu Sfânta Scriptură. Potrivit acestor realități biblice și patristice credem cu toată tăria că Biserica Ortodoxă se poate defini, cu toată certitudinea, ca fiind „*Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească*”.

²⁶ Sensul bisericesc al cuvântului „doctrină” se deosebește de cel biblic. În Vechiul Testament, cuvântul „învățătură” – și cel din Noul Testament: „doctrină” –

de credință au fost mărturia lucrării Duhului Sfânt în Biserică, care reprezintă ceea ce a fost revelat și s-a crezut de toți, spre ceea ce s-a propovăduit și s-a mărturisit pretutindeni, doctrina devenind parte a tezaurului autorizat al învățaturii de credință.

Referindu-ne la Părinții Bisericii, care au alcătuit dogmele ei pe baza Revelației, trebuie să subliniem faptul că aceștia s-au arătat a fi purtători de Duh Sfânt, dar și mesageri ai cuvântului lui Dumnezeu. Viața și lucrările lor au dus la dezvoltarea doctrinei și la apărarea și explicarea ei. În felul acesta, doctrina creștină, fundamentată pe cuvântul Lui Dumnezeu și pe receptarea lui în viața Bisericii depășește, prin trăirea lui, sistemul de idei cu caracter de precepte religioase. Prin urmare, dogma depășește gândirea omului limitat și-i dă celui credincios o putere mai presus de sine, cu care să depășească starea insuficienței sale²⁷. Deci dogmatica este „disciplina teologică care tratează didascaliala - doctrina sau învățătura de credință constantă a Bisericii, adică adevărurile divine eterne, revelate în repetate rânduri și în multe feluri prin profeți și prin Iisus Hristos”²⁸. Aceste adevăruri au fost transcrise sub inspirația Sfântului Duh în

se referă atât la credință, cât și la conduită; atât la teologie, cât și la morală. Din primele veacuri creștine, gânditorii Bisericii au făcut distincția între acea învățatură care-și propunea să răspândească vestea cea bună despre Mântuitorul Hristos și taina legată de Persoana lui, pe de o parte, și învățătura care se străduia să îndrepte moravurile rele, pe de alta (Sf. Atanasie, *Ep. sârb.* II, 3). Această distincție este, oarecum, sugerată și de Noul Testament, unde Sfântul Apostol Pavel a ținut, mai întâi, cuvântări dogmatice, care vorbeau despre venirea lui Hristos și despre binecuvântarea care s-a revărsat asupra noastră prin venirea Lui, și apoi a continuat cu îndemnuri morale (Teodor de Mopsuestia, *Commentary on the Epistles of St. Paul*, Cambridge, 1880-1882, p. 114). Tot în acest sens este înțeleasă și porunca pe care Domnul a dat-o Sfinților Apostoli (Matei 28,19), privind separarea doctrinei creștine între partea etică și precizarea dogmatică, fără să fie bineprimită de Dumnezeu una fără cealaltă (Sf. Grigorie de Nyssa, *Epistola* 24, 2). Aceasta înseamnă că „evlavia creștină este plămădită din aceste două lucruri: doctrina religioasă și trăirea în virtute”, după cum subliniază Sfântul Chiril al Ierusalimului (Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateh.* I, 4. 2). Dar, pe măsură ce urmărim istoria dezvoltării doctrinei creștine de-a lungul vieții Bisericii, constatăm că relația dintre credința propovăduită și mărturisirea credinței implică totuși o anumită schimbare treptată.

²⁷ Pr. Prof. D Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, EIBMBOR, București, 1978, p. 109.

²⁸ Evrei 1, 1-2.

scrierile canonice ale Vechiului și Noului Testament, păstrate și transmise de tradiția apostolică, interpretate și expuse critic de Părinții și teologii Bisericii, formulate de-a lungul secolelor în mod conciliar, prin consens universal²⁹. Prin dogmă, Biserica urmărește să expună metodic și sistematic adevărurile de credință și să le explice în spiritul tradiției apostolice, arătând originea lor biblică și patristică. Astfel, dogmatica are menirea să protejeze mărturisirea de credință adevărată, așa cum a fost păstrată și explicată de Părinții Bisericii, reușiți în Soboare Ecumenice. Această mărturisire, cuprinsă în Simbolul de Credință, constituie crezul pe care fiecare credincios este obligat să-l mărturisească în mod personal, odată cu intrarea lui în viața Bisericii, prin Taina Sfântului Botez³⁰. În acest sens, dogma are un caracter biblic, „cuprins virtual sau după substanță în Biblie și în Tradiție, care a fost recunoscut de la început de conștiința Bisericii ca atare, indiferent de faptul că a fost sau nu definită de Sinoadele Ecumenice.” Astfel definirea dogmelor de Sinoadele ecumenice nu constituie un caracter esențial și neapărat, ci ceva exterior și provocat, de cele mai multe ori, de cauze istorice și întâmplătoare³¹. De asemenea, dogma este stabilă și consecventă cu credința apostolică, „credință care nu scade și nu se adaugă.” Această credință este infailibilă, pentru că adevărul pe care-l mărturisește este revelat de Dumnezeu și, prin urmare, este infinit și absolut³². În consens cu această credință, Părinții Bisericii au învățat că „nimeni să nu întoarcă cuvintele Domnului spre păreri proprii”³³. Sfântul Irineu insistă ca Biserica să păstreze doctrina care s-a predat de la început, în unitatea și în integritatea ei universală³⁴. Asemenea lui, Sfântul Atanasie spune: „Tradiția de la început și învățătura de credință a Bisericii universale pe care a dat-o Domnul,

²⁹ Pr. Prof. Dr. Ion Bria, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Editura România Creștină, București 1999, p. 11.

³⁰ Nu numai credinciosul trebuie să rostească Crezul înainte de Sfântul Botez, ci și episcopul este obligat să rostească Crezul în public și să-l explice, înainte de hirotonia sa întru arhieru (Arhieratikon, *Slujba hirotoniei întru arhieru*).

³¹ I. Karmiris, *Enciclopedia*, tom. II, Atena 1937, p. 1346.

³² Ioan 14, 6. „Iisus i-a zis: Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decât prin Mine”; Efeseni 4,21: „Dacă, într-adevăr, L-ați ascultat și ați fost învățați întru El, așa cum este adevărul întru Iisus”.

³³ Sf. Policarp, *Către Filipeni*, 7, 1.

³⁴ *Adv. Haer.* I, cap. 2.

Apostolii au propovăduit-o, iar Părinții au păstrat-o. Pe ea s-a întemeiat Biserica”³⁵.

Dogmele s-au dezvoltat în Biserică, de unde și caracterul lor profund eclesiologic. Prin puterea și lucrarea Sfântului Duh, prezent de la Cincizecime în Biserică, adevărurile de credință s-au dezvoltat autentic și s-au formulat valid. Astfel, cei care cred în Hristos constituie *εκκλησια*, Trupul tainic al Domnului și în care succesorii misiunii apostolice, episcopii, sunt garanții și depozitarii Tradiției. „Tocmai pentru acest fapt, conștiința dogmatică a Bisericii, exprimată în cărți de cult, în practica de cult și în cea liturgică, în experiența spirituală a sfinților, are o mare valoare doctrinară”³⁶. În acest consens, dogmatica protejează autoritatea adevărilor de credință de demonstrația rațională, având ca fundament „credința și cugetarea religioasă unită cu evlavia”³⁷. Astfel că Proorocii, Apostolii, Evangheliștii și Sfinții Părinți ai Bisericii trăiesc una și aceeași experiență a lui Hristos – Adevărul lui Dumnezeu – fiind învățați și călăuziți de Duhul Celui Preaînalt³⁸. Aceasta înseamnă că dogmatica Bisericii noastre înfățișează clar și concis lucrarea mântuitoare și dătătoare de viață veșnică a Mântuitorului Iisus Hristos, Care, Dumnezeu fiind, „S-a făcut om pentru noi, oamenii, și pentru a noastră mântuire”. Totodată, ea prezintă relația noastră liberă cu Dumnezeu, datorită căreia primim viața Lui în interiorul nostru. Astfel dogmele creștine sunt punctele planului de mântuire și de îndumnezeire a noastră, cuprinse și realizate în Sfânta Scriptură și păstrate, propovăduite, aplicate și explicate sau definite de Biserică³⁹. Ele sunt, cum spuneam, „adevăruri de credință necesare pentru mântuire”, care scot în evidență pe Dumnezeu ca Persoană în dialog cu alte persoane.⁴⁰ De aceea nu putem vorbi despre o învă-

³⁵ Sf. Atanasie cel Mare, *Către Serapion*, I, XXVIII, PSB 16, trad., introd. și note de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 1988, pp. 103-104.

³⁶ Pr. Prof. Dr. Ion Bria, *Tratat...*, p. 12.

³⁷ Sf. Atanasie, *Către Serapion*, I, 20, PSB 16, trad., introd. și note de Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, EIBMBOR, București, 1988, pp. 103-104.

³⁸ I Ioan 2, 27: „Cât despre voi, ungerea pe care ați luat-o de la El rămâne întru voi și n-aveți trebuință ca să vă învețe cineva, ci, precum ungerea Lui vă învață despre toate, și adevărat este și nu este minciună, rămâneți întru El, așa cum v-a învățat.”

³⁹ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. I, EIBMBOR, București, p. 52.

⁴⁰ Idem, *op. cit.*, p. 53.

țatură mântuitoare în afara Bisericii, cum spune Sfântul Ciprian de Cartagina, și nici nu ne putem mântui prin altcineva, decât prin Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos. El este sfârșitul Legii⁴¹, și de aceea se și numește „Păstorul și Păzitorul sufletelor noastre”⁴².

Ortodoxia este deci viața cea nouă, adusă în lume de Cuvântul lui Dumnezeu înomenit și trăită în unire cu El. Acest mod de viață constituie esența Bisericii și se transmite lumii, din generație în generație, prin Duhul Sfânt. În acest corpus, dogmele și mărturisirile de credință sunt temelile acestei vieți, care rămân mereu aceleași, neschimbate. Ca adevăruri de bază, care constituie fundamentele cele mai launtrice și mai ascunse ale vieții religioase, și ca expresii teoretice ale acestei vieți, dogmele ne învață modul în care se desfășoară mântuirea noastră, având un caracter soteriologic. Datorită acestei importanțe capitale și de suflet mântuitoare a dogmelor și mărturisirilor de credință pentru viața credinciosului înțelegem că ele trebuie să fie păzite foarte de toți cei ce doresc să se mântuiască⁴³, după cunoscuta formulă: „cine neagă sau se abate de la dogmele Bisericii, neagă sau respinge înseși bazele mântuirii sale.” Erezia devine, în acest context, nu numai un dezacord cu autoritatea Bisericii, ci este stricătoare și ucigătoare de suflete. Prin urmare, Biserica Ortodoxă, păstrând dogmele cu toată fidelitatea și considerându-le obligatorii în viața credinciosului, păstrează aceeași învățătură de la începutul ei, primită nemijlocit de la Mântuitorul Iisus Hristos și transmisă prin Sfinții Apostoli ierarhilor, preoților și credincioșilor ei⁴⁴.

⁴¹ Romani 10, 4: „Căci sfârșitul Legii este Hristos, spre dreptate tot celui ce crede.”

⁴² I Petru 2, 21-25: „Căci spre aceasta ați fost chemați, că și Hristos a pățimit pentru voi, lăsându-vă pildă, ca să pășiți pe urmele Lui, care n-a săvârșit nici un păcat, nici s-a aflat vicleșug în gura Lui, și Care, ocărât fiind, nu răspundea cu ocară; suferind, nu amenința, ci Se lăsa în știrea Celui ce judecă cu dreptate. El a purtat păcatele noastre, în trupul Său, pe lemn, pentru ca noi, murind față de păcate, să viețuim dreptății: cu a Cărui rană v-ați vindecat. Căci erați ca niște oi rătăcite, dar v-ați întors acum la Păstorul și la Păzitorul sufletelor voastre.”

⁴³ În sensul cuvintelor proorocului David din Ps. 118, 4. „Tu ai poruncit ca poruncile Tale să fie păzite foarte.”

⁴⁴ Efeseni 2, 19-20: „Deci, dar, nu mai sunteți străini și locuitori vremelnici, ci sunteți împreună cetățeni cu sfinții și casnici ai lui Dumnezeu, zidiți fiind pe temelia apostolilor și a proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind însuși Iisus Hristos.”

În sensul acesta, Biserica noastră, prin dogmele revelate de Dumnezeu prin Duhul Sfânt,⁴⁵ a avut dintotdeauna conștiința prezenței adevărului în interiorul ei. Astfel, Biserica Ortodoxă „ține vie Revelația, iar Revelația ține vie Biserica”, cum se exprimă Părintele Stăniloae⁴⁶. Rezultă de aici că dogmele sunt expresia Sfintei Treimi, aplicate, predicate și trăite în Biserică prin intermediul cultului divin și al Sfintei Liturghii, experiența acestora fiind certificată mult înainte de Sinoadele Ecumenice.

Redăm câteva mărturii patristice despre importanța acestor adevăruri de suflet mântuitoare pentru viața credinciosului. Sfântul Ignatie Teoforul, subliniind acest adevăr, vorbește, încă din timpul său, despre „dogmele Domnului” sau despre „dogmele apostolice”⁴⁷. Tot în sensul celor spuse de el se exprimă și Lactanțiu, care amintește despre „dogmele apostolice”⁴⁸. Despre același adevăr spune și Eusebiu de Cezareea, că nimeni „n-a putut aduce nici o acuzație urâtă dogmelor noastre”⁴⁹. Pentru Origen, dogma are un caracter necontroversat și nu se obține dintr-o înșiruire logică de judecăți, ci se acceptă, prin credință, ca adevăr stabilit, deoarece face obiectul mărturisirii de credință a Bisericii⁵⁰. Totodată, zice el, dogma este primită de la Sfinții Apostoli, prin succesiune neîntreruptă, și, prin ei, de la Domnul însuși. Această realitate oferă dogmei caracterul de adevăr sigur, deosebit de „părerile înșelătoare” ale filozofilor și ereticilor. Prin urmare, conchide el: „deoarece sunt mulți care socotesc că ei știu să aleagă cele ce sunt ale lui Hristos, iar unii dintre ei gândesc deosebit decât cei dinaintea lor, să se păstreze cu tărie ordinea bisericească în ordinea succesiunii, transmisă de la Apostoli și care rămâne până azi în Biserică. Numai aceea trebuie considerat ca adevăr, ceea ce nu se desparte în nicio privință de tradiția bisericească și apostolică”⁵¹. Din cele spuse de el rezultă că Biserica

⁴⁵ Fapte 15, 28: „Pentru că, părutu-s-a Duhului Sfânt și nouă, să nu vi se pună nici o greutate în plus în afară de cele ce sunt necesare.”

⁴⁶ *Ibidem*, p. 55.

⁴⁷ Sf. Ignatie Teoforul, *Ep. Către Magnezieni* 13, PSB 2, trad., introd., note și indici de Pr. Prof. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1979, p. 168.

⁴⁸ Lactanțiu, *Lib. De mort. Persecutorum* II, PL. 7, 194.

⁴⁹ Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească* V, 18.

⁵⁰ Origen, *De principii*, I, 7, 1.

⁵¹ Idem, *Ibidem*, I, prefață, 2. Origen expune și principiile credinței, care sunt: „Mai întâi că există un singur Dumnezeu care a creat și alcătuit toate...”

cunoștea de la început dogmele și mărturisirile de credință ca învățături stabilite pe temeiul Revelației și transmise de Hristos prin Apostoli și propovăduite de Biserică în mod neîntrerupt, ca adevăruri neschimbate și necontroversate. Nu departe însă de vremurile lui Origen, Sfântul Chiril al Ierusalimului vorbește despre dogme și folosește în conținutul acestora Simbolul de credință al Bisericii Ierusalimului, deosebit și mai vechi decât Simbolul stabilit de Sinodul I ecumenic⁵². Din cuprinsul acestora se desprinde adevărul că: „esența evlaviei constă în două lucruri: din învățături drepte și din fapte bune... Cea mai mare bogăție este învățarea dogmelor. Din pricina aceasta a apărut și învățarea Simbolului credinței”⁵³. Pentru a fi și mai la obiect, Sfântul arată care sunt „învățăturile absolut necesare”, care trebuie puse „ca temelie în suflet, prin credință”. Acestea sunt: „întâi trebuie pusă dogma despre Dumnezeu, dogma despre unitatea lui Dumnezeu, dogmele despre îngropare, despre înviere, despre înălțare, despre judecata viitoare, despre Sfântul Duh. Ele trebuie întemeiate pe Sfânta Scriptură, deoarece «mântuirea noastră din credință nu constă în ușurința vorbirii, ci în dovezile dumnezeieștilor Scripturi»”⁵⁴. Aceste învățături sunt ca niște legi ale Bisericii, pe care trebuie să le respecte fiecare credincios. Așadar tu, „care ești fiu al Bisericii, nu răsturna legile Bisericii”⁵⁵, fără de care nimeni nu se poate mântui. Iar dacă

Dumnezeul tuturor dreptilor, al lui Adam, Abel etc. Și că acest Dumnezeu, în zilele de pe urmă, cum făgăduise înainte prin prooroci, a trimis pe Domnul nostru Iisus Hristos să cheme, mai întâi, firește, pe Israel, și, în al doilea rând, să cheme și neamurile... Iisus Hristos S-a născut din Tatăl, înaintea oricărei creaturi... După ce El slujise Tatălui în crearea tuturor lucrurilor, «căci prin El toate s-au făcut», în timpurile din urmă, golindu-Se pe Sine, făcându-Se om, S-a întrupat, deși era Dumnezeu. A luat trup asemenea cu al nostru, deosebindu-Se numai prin aceea că S-a născut din Fecioară și din Duhul Sfânt. Și pentru că acest Iisus Hristos S-a născut și a pățimit în adevăr și nu prin închipuire, ci cu adevărat a suportat această moarte, ca orice muritor, tot cu adevărat a înviat din morți și ... S-a înălțat. De abia în urmă, ei (apostolii) au învățat că Duhul Sfânt S-a împărtășit în rang și demnitate cu Tatăl și cu Fiul...”

⁵² Sf. Chiril al Ierusalimului, *Cateheze* partea I, trad. Pr. D. Fecioru, București, 1943.

⁵³ Idem, *Ibidem*, p. 105.

⁵⁴ Idem, *Cateheza* 4, 7-17, p. 110-117.

⁵⁵ Idem, *Cateheza* IV, 35, p. 131.

„vom păzi această credință, nu vom fi osândiți și ne vom împodobi cu virtuți”⁵⁶. De asemenea, Sfântul Chiril lămurește și felul în care s-au alcătuit dogmele și motivația acestor Simboluri de credință. Deci Biserica a concentrat diferite expresii de același conținut din Scriptură în câte o idee, pentru a fi legate între ele și a fi mai ușor de ținut minte de către cei ce nu pot citi Biblia sau nu pot sintetiza în câteva idei cele spuse de ea.⁵⁷ În consens cu cele spuse de Sfântul Chiril se pronunță și Clement Alexandrinul, care vorbește de plenitudinea învățaturii dogmatice, din care rezultă că nimănui nu-i este îngăduit să socotească diminuat ceea ce învață Pedagogul, „iar învățătura Lui este mântuire veșnică, de la un Mântuitor veșnic”⁵⁸. Această lucrare sfântă – zice în continuare Clement – se numește desăvârșire, pentru că nu este nevoie să fie întregită de nimic ... Ce oare mai lipsește celui care a cunoscut pe Dumnezeu?”⁵⁹ Și Sinoadele întâi și doi Ecumenice păstrează conștiința Bisericii primare, că dogmele sunt apostolice. Astfel Părinții „au îmbrățișat sănătatea dogmelor”, care reprezintă „credința apostolică și nepătată a Bisericii, predată de la început, de Domnul însuși, prin apostoli, din strămoși, la nepoți. Pe aceasta Biserica o vestește și o păstrează și acum și pururi”⁶⁰. Aceste definiții dogmatice ale sinodului exprimau credința bisericească „așa cum ne-au predat-o sfinții noștri Părinți, adică să mărturisească pe Fiul și pe Sfântul Duh de aceeași ființă cu Tatăl. Această credință sfinții episcopi adunați la Niceea au întărit-o, și mulțimea bărbaților celor sfințiți, și mărturisitorii, și preavestitul și de Dumnezeu iubitorul împărat, și

⁵⁶ Idem, *Cateheza V*, 6, p. 141.

⁵⁷ Idem, *Cateheza V*, 12: „Pentru că nu toți știu să citească Scripturile – deoarece îi împiedică de la cunoașterea lor, pe unii, simplitatea minții; pe alții, ocupațiile – de aceea am strâns în câteva fraze toată dogma credinței, ca să nu se piardă sufletul din pricina neștiinței. Auzind de aceste cuvinte, adu-ți aminte de Simbolul Credinței. Învățăturile credinței n-au fost alcătuite așa cum li s-a părut oamenilor, ci cele mai importante au fost adunate din toată Scriptura și formează o singură învățătură a credinței. Și, după cum sămânța de muștar, dintr-un mic grăunte, își întinde împrejur multe ramuri, tot astfel și acest simbol, în puține cuvinte, a cuprins ca într-un sân toată cunoștința evlaviei din Vechiul și Noul Testament” (pp. 147-148).

⁵⁸ Clement Alexandrinul, *Pedagogul VII*, **PSB** 4, trad., introd., note și indici de Pr. D. Fecioru, EIBMBOR, București, 1982, p. 150.

⁵⁹ Idem, *Ibidem*, cap. V, p. 49.

⁶⁰ Socrate, *Istoria Bisericească I*, 23, Mansi, *Ampl. Coll. Conc.*, Vol. 2, 876.

mulțimea credincioșilor adunată acolo au primit mărturisirea credinței”. Prin urmare, și Împăratul însuși s-a bucurat de „expunerea credinței drepte și apostolice”⁶¹. Evident, sinodul n-aduce dogme noi, ci le întărește și le precizează pe cele vechi. El vine cu sublinierea că și cele hotărâte s-au socotit de el „dogme” (*δεδογμενα*),⁶² deoarece reprezintă unele precizări ce decurg din aceeași credință, sau, cum sunt numite, „dogmele vechi într-o nouă înfățișare”⁶³.

Deci învățătura Bisericii, exprimată prin dogme și mărturisiri de credință, se referă la cuvintele Domnului și la procesul de comunicare al conținutului acestora, adică la doctrina propriu-zisă. Din acest punct de vedere, doctrina și Tradiția sunt sinonime, ele referindu-se la același proces și la același conținut. Tradiția, ca și doctrina, este veche și neschimbată, fiind stabilită în vremuri străvechi, fără să apară într-un anumit moment, ca noutate a ceva, care nu existase înainte⁶⁴. Astfel, dogmele și mărturisirile de credință, ca expresii ale Teologiei, se încadrează „cu atât mai sigur în învățătura Bisericii, cu cât ele s-au hrănit din învățătura moștenită din tot trecutul vieții creștine și din practicarea ei în rugăciune, în cultul și în spiritualitatea autentică a Bisericii, în dialogul viu al Bisericii cu Hristos”⁶⁵. Este de la sine înțeles că, „în rugăciunile Bisericii și

⁶¹ Idem, *Ibidem*, cap. 24, Mansi, 876-877.

⁶² Idem, *Ibidem* 28, Mansi, 884.

⁶³ După cum se poate constata, nici o dogmă, proclamată de un Sinod Ecumenic sau local nu vine să umple în Biserică un gol, unde n-a fost nimic, ci aduce un plus de precizare în învățătura mântuirii, care se adaugă la clarificările vechi ale Bisericii și reprezintă o punere în lumină și mai clară a ceea ce a existat de la început. De altfel, nimic din ceea ce Părinții au proclamat ca dogmă nu s-a făcut „fără cercetare”, ci după multă dezbateră și aprofundare biblică. Eusebiu de Cezareea explică acest lucru într-una din epistolele sale pastorale: „așa cum am crezut și am învățat pe credincioși ca preot și ca episcop, așa crezând și acum, vă prezentăm credința noastră” (Socrate, *Istoria Bisericească, Epistola lui Eusebiu către păstoriții săi*, I, 8. Vezi și Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Noțiunea dogmei*, în „Studii Teologice”, XVI [1964], 9/10, p. 547).

⁶⁴ Eusebiu de Cezareea spunea că doctrina creștină, reflectată în cultul Bisericii, n-are o istorie propriu-zisă, ea fiind veșnic adevărată și propovăduită de la începuturi în Biserică. Numai erezia are o istorie, care se manifestă în anumite epoci și prin învățăturile anumitor învățători eretici (Eusebiu, *Ist. Bis.* 1.1.1.; 7.30; 4, 31, 1).

⁶⁵ Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, pp. 71-72.

în cultul ei, respiră duhul unitar, care transpare orizontul eshatologic și conduce la ținta ei de desăvârșire în Hristos. Ea se hrănește din rugăciune și viața duhovnicească a Bisericii (cultul divin), fiind o teologie care redă și aprofundează gândirea și trăirea duhovnicească, lucrarea ei sfințitoare și slujitoare”⁶⁶.

Cultul influențează deci evoluția teologiei, iar teologia influențează evoluția cultului. Dovada este oferită de Sfintele Slujbe și, în special, de Sfintele Liturghii, care au fost întocmite de cei mai mari Părinți ai Bisericii⁶⁷. Ca atare, expresia *Lex credendi, lex orandi* este realitatea care arată că în Biserică orice formă de transmitere a credinței pe cale orală e inseparabilă de cult⁶⁸.

Cultul este, în felul acesta, o dogmatică și o mărturisire de credință prezentate ca rugăciuni, doxologii, Taine, imne, binecuvântări etc⁶⁹. Sfinții Părinți au inserat încă de la început în cult dreapta credință despre Dumnezeu, nedespărțită de urmările ei pentru mântuirea noastră, de consecințele acesteia în planul viețuirii omului, de lauda și mulțumirea adusă lui Dumnezeu. Astfel, dogmele și mărturisirile de credință au fost introduse în conținutul rugăciunilor, iar cultul menține vie și trează mărturisirea de credință a Bisericii⁷⁰. Fără îndoială că, atât dogmele și mărturisirile de credință, cât și cultul, ca adevăruri de credință necesare pentru mântuire, sunt cuprinse real în Mântuitorul Hristos, fiind absolut necesare pentru mântuire. Pe acestea, Domnul slavei ne-a dat puterea și harul să ni le putem însuși cu pentru a dobândi viața

⁶⁶ *Ibidem*, p. 72.

⁶⁷ Nu trecem cu vederea „expresiile vii ale lucrării sfințitoare a Duhului Sfânt în Biserică”, cum sunt: imnele, troparele, axioanele, cântările dogmatice de la Vecernia de sâmbătă seara, care sunt moduri ideale de predicare și fixare a dogmelor în viața credincioșilor.

⁶⁸ Această relația dintre dogmă și cult se manifestă în viața liturgică și în trăirea particulară a credincioșilor, prin rugăciune, imne, laude și, în special, prin Sfânta Liturghie.

⁶⁹ Avem, din mila lui Dumnezeu, un cult ortodox plin de învățături dogmatice despre Dumnezeu și despre ceea ce a făcut și face El pentru om și în om. În consecință, cultul ortodox are un conținut teologic, care oferă credincioșilor o trăire mistică autentică.

⁷⁰ Faptul că Mântuitorul spune: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața” (Ioan 14, 6) ne încredințează că dogmele sunt cuprinse în planul de mântuire și de îndumnezeire a lumii. Acest plan, cuprins și realizat în Revelația divină, a culminat în Mântuitorul Iisus Hristos și s-a propovăduit, aplicat și explicat de Biserică.

veșnică⁷¹. De aici rezultă și imperativul necesității cunoașterii lor, cum ne spune părintele Stăniloae, pentru că ele „exprimă pe Hristos în lucrarea Lui mântuitoare și puterile Lui în această acțiune mântuitoare, noi având obligația să credem în ceea ce exprimă ele”⁷². De aici înțelegem că rolul lor este „promovarea unei comuniuni tot mai intime a noastră cu Dumnezeu cel personal, Care S-a făcut om în acest scop. Această comuniune de iubire a Mântuitorului Hristos și a oamenilor, e ceea ce se numește Împărăția cerurilor, adică mediul de viață spirituală creștină”⁷³. Prin urmare, cultul, dogmele și mărturisirile de credință sunt mijloace de actualizare a istoriei mântuirii și de anticipare a Împărăției lui Dumnezeu, având un caracter eshatologic.

Dar dogmele și mărturisirile de credință au și un caracter definit, având nevoie să fie explicate mereu în Biserică, pentru a putea fi asimilate mai ușor și sigur de credincioși și trăite în mod personal. Fără îndoială că „există multe lucruri pe care le propovăduiește Biserica nu în mod dogmatic, ci liturgic: în simbolismul ritualului Tainelor, în limbajul rugăciunii, în praznicele anului bisericesc. Această mărturie liturgică este valabilă, ca și mărturia dogmatică. Realitatea simbolurilor este uneori chiar mai vie, mai limpede și mai expresivă decât orice concepție logică”. Astfel, „formulele dogmatice, deși sunt paradoxale – zice Părintele Stăniloae – pentru că ele cuprind aspecte contradictorii, esențiale, ale realității vii și de o

⁷¹ Datorită acestui fapt, Biserica, fiind locul desfășurării vieții spiritual-creștine autentice, are de la început conștiința prezenței Mântuitorului Hristos în interiorul ei. Ea are comoara harului mântuitor și de adevăr, oferită de Domnul slavei prin puterea Sfântului Duh. Această lucrare a lui Dumnezeu este cuprinsă în dogme, în mărturisirile de credință și în cult, daruri mereu eficiente în interiorul ei.

⁷² Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, EIBMBOR, București, 1978, p. 77.

⁷³ Părintele Stăniloae spune că exemplul este dogma Sfintei Treimi, icoana comuniunii noastre în cadrul Bisericii, în viața spiritual-creștină și expresia iubirii divine. Dumnezeu este o Treime de Persoane care au totul în comun, adică întreaga ființă, fără să se confunde între Ele ca persoane. La fel este și unirea ipostatică între natura divină și natura umană în persoana Logosului înomenit. Această expresie a comuniunii și a iubirii depline dintre Dumnezeu și om are caracterul unei uniri maxime, în condiția rămânerii lor necontopite, prin faptul că sunt unite într-un ipostas (Idem, *Sfânta Treime sau la început a fost iubirea*, EIBMBOR, București, 1993; *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, pp. 81-82).

bogăție inepuizabilă, totuși în totul se exprimă infinitul și finitul, unite, fără desființare, în toate aspectele lor. De fapt, dogmele sunt concentrate în Hristos și realizate integral în El și în curs de extindere în oameni⁷⁴. Din acest punct de vedere, viața creștină este puternic concentrată înspre slujba liturgică, iar rugăciunea obștească și particulară sunt o preocupare de căpetenie pentru credincioși⁷⁵. Sfântul Apostol Pavel vorbește lămurit despre aceste aspecte în Epistola către Efeseni: „Vorbiți între voi în psalmi și în laude și în cântări duhovnicești, lăudând și cântând Domnului, în inimile voastre, mulțumind totdeauna, pentru toate, întru numele Domnului nostru Iisus Hristos, lui Dumnezeu (și) Tatăl⁷⁶. Deci legătura între cunoașterea dogmatică și viața creștină autentică se vede și în aceea că „învățătura trebuie să fie, ca și Biserica, apostolică, contemporană cu fiecare epocă și profetic eshatologică. Bineînțeles că, în progresul ei, ea nu trebuie să se rupă de Biserică, ci să înainteze cu Biserica Mântuitorului Hristos, care este condusă înainte, spre Împărăția cerurilor. Datorită faptului că ea mărturisește permanent despre Hristos, ea trebuie să fie apostolică, pentru că (...) așa cum și predica Apostolilor a fost o mărturie despre Hristos, tot așa și ea trebuie să fie, în același timp, eshatologică, pentru că în Hristos și în predica Apostolilor se cuprinde eshatologicul⁷⁷. Astfel legătura dintre dogmă și cult, dintre cunoașterea dogmatică și mărturisirea liturgică ne arată că teologia trebuie să fie o lucrare a

⁷⁴ Idem, *Ibidem*, p. 79.

⁷⁵ Biserica este, în acest context, responsabilă de viața și de progresul spiritual al credincioșilor ei. Acest progres este făcut posibil de Logosul divin, care, în forma umană, a pus la dispoziția oamenilor harul prin Însuși Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos. La acest dar infinit, Biserica, din fiecare timp, a contribuit cu mijloacele ei, ca toți oamenii să aibă acces la lucrarea mântuitoare prin eforturile lor spirituale și să fie apoi transmis și generațiilor următoare. Din acest efort al Părinților, dogmele au intrat în viața Bisericii, fiind incluse în cult, în rugăciuni și în slujbe. În felul acesta, teologia hrănește viața creștină prin faptul că oferă Bisericii baza cultului, dar și viața Bisericii dă sens teologiei, pentru că este mediul ideal de descoperire a înțelesurilor ascunse ale adevărilor dumnezeiești. Prin urmare, fără o participare a credincioșilor la viața Bisericii, nu se poate vorbi de o teologie adevărată și nici de „trepte ale iluminării teologice”, dobândite, bineînțeles, prin viața în Hristos.

⁷⁶ Efeseni 5, 19-20.

⁷⁷ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 75.

credinței, a dragostei și a nădejzii. Întrucât conținutul mărturiei liturgice este identic cu acela al mărturiei dogmatice, omul primește, prin Tainele Bisericii, ceea ce mărturisește în conținutul rugăciunilor acestor Taine⁷⁸. Sfântul Grigorie Sinaitul, ca un trăitor al învățăturilor dogmatice, preciza că „slujba sfântă duhovnicească, înainte de bucuria viitoare cea mai presus de minte, este lucrarea minții care jertfește tainic și se împărtășește din Mielul lui Dumnezeu în altarul sufletului. Iar a mânca Mielul lui Dumnezeu în altarul înțelegător al sufletului, înseamnă nu numai a-L înțelege sau a ne împărtăși de El, ci și a ne face ca Mielul, luând chipul Lui în viitor. Căci aici luăm rațiunile, dar acolo nădăjduim să luăm înseși realitățile tainelor”⁷⁹. Este clar, din cele spuse de sfântul, că întâlnire noastră cu Mântuitorul în stare de jertfă ne conferă harul care face să crească credința, să sporească dorința de jertfă și de nevoie. ⁸⁰ Din acest punct de vedere, înțelegem că spiritualitatea ortodoxă preferă în primul rând experiența prezenței persoanei lui Hristos și, apoi, apreciază conținutul cuvântului revelat. Logosul, înomenit ca persoană divino-umană, „în care se cuprinde tot darul și cuvântul”⁸¹, se împărtășește oamenilor în Sfânta Euharistie și în celelalte Sfinte Taine, mai mult decât prin cuvinte. Subliniind aceste realități, înțelegem că, prin cult, Hristos se explică și se prezintă ca Dumnezeu viu și actual, care traversează istoria și cheamă pe oameni la comuniune cu El.

În concluzie, subliniem faptul că Biserica Ortodoxă a avut de la început, într-o formă generală, învățături dogmatice și mărtu-

⁷⁸ Cei ce se împărtășesc de harul Sfântului Duh și de Mântuitorul Hristos în Biserică devin teologi, întrucât „primesc pe Hristos în ei, Îl văd în ei nu în mod simplu, ci ca pe Mielul înjunghiat, Îl văd nu numai după ce L-au primit prin Sfânta Împărtășanie, ci în orice vreme a scufundării în inima lor prin rugăciune” (Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, EIBMBOR, București, 2004, p. 684).

⁷⁹ Sf. Grigorie Sinaitul, *Capete folositoare, în acrostih*, 112, *Filocalia*, vol. VII, trad. Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, EIBMBOR, 1977, p. 132.

⁸⁰ Sfântul Apostol Pavel spune: „Vă îndemn, deci, fraților, pentru îndurările lui Dumnezeu, să înfățișați trupurile voastre ca pe o jertfă vie, sfântă, bine plăcută lui Dumnezeu, ca închinarea voastră cea duhovnicească” (Rom. 12, 1).

⁸¹ Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Chipul lui Hristos în Biserica Răsăritului: Iisus Hristos, darul și adevărul suprem al lui Dumnezeu*, în „Ortodoxia”, XXV (1973), nr. 1, p. 10.

risiri de credință. Părinții au aprofundat și au accentuat dogmele sfinte, păstrând conștiința Bisericii în plenitudinea ei. În realizarea acestei operațiuni, ei au preluat simbolurile ecleziale deja existente în mărturisirea Bisericii, îmbunătățindu-le cu expresii adecvate. Cu ajutorul acestor mărturisiri, ei au scos în evidență învățăturile de credință mai puțin lămurite. Astfel, printr-o îmbinare armonioasă, ei au exclus o exagerare sau alta, hotărârile lor dogmatice devenind obligatorii nu numai după conținutul lor, ci și după expresiile lor verbale. Deci, prin dogmele și mărturisirile de credință, formulate la Sinoadele Ecumenice, Sfinții Părinții au stabilit învățăturile ortodoxe, înlăturând posibilitatea ereticilor de a răstălmați adevărul mântuitor⁸². Desigur, pe de o parte, dogmele sunt extrem de precise și au o „rigoare matematică sau metamatematică”⁸³, iar pe de altă parte, ele au o larghețe care deschide spre realitățile divine subtile și profunde, putând realiza trăiri și realități diferențiate pentru cei care urcă duhovnicește spre unirea cu Dumnezeu. Datorită acestui fapt, „dogmele deschid spre evidența interioară a Adevărului, spre opera Duhului Sfânt în fiecare persoană”⁸⁴, care nu e uniformă și nici nu are o măsură comună. Persoana umană, cu cât este mai ancorată în credința Bisericii și cu cât intră în comuniune cu Dumnezeu și cu semenii săi, cu atât ea este mai liberă și mai deschisă spre Adevărul obiectiv. Aceste trăiri și experiențe nu pot fi socotite în afara dogmelor și a mărturisirilor de credință, atâta vreme cât sunt exprimate de Biserică. Apoi, deși dogmele au un caracter apofatic, totuși ele au o formă ușor de înțeles, manifestată în modul de exprimare al acestor realități vii și

⁸² Părintele Stăniloae spune că: „Acest fenomen de conlucrare solidară în realizarea precizării dogmatice complete a unei singure învățături ni-l arată cele două prime Sinoade Ecumenice în legătură cu dogma Sfintei Treimi. Dar același fenomen de muncă solidară în opera definirii complete a hristologiei ni-l arată Sinoadele III și IV Ecumenice sau chiar sinoadele III, IV, V și VI. Sinodul VII Ecumenic a confirmat și el, prin definirea învățaturii despre icoane, dogma calcedoniană” (Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae, *Noțiunea dogmei*, în *Studii Teologice*, 9-10, 1964, p. 555)

⁸³ O. Clement, *Ecclesiologie orthodoxe et dialogue oecumenique*, Contact, 2, 1963, p. 106.

⁸⁴ V. Lossky, *La Conscience catholique. Implications anthropologiques du dogme de l'Eglise*, Contact 2, 1963, p. 86.

raționale⁸⁵. Biserica s-a îngrijit să transmită adevărul revelat în integritatea lui, având pentru aceasta autoritate de la Mântuitorul Hristos să formuleze învățături dogmatice și mărturisiri de credință. Ca atare, Biserica, ținând cont de izvoarele Revelației divine, Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, de consensul eclezial și de terminologia culturii timpului, după exemplul Sfinților Apostoli⁸⁶, s-a reunit în Sinoade Ecumenice pentru a alcătui o învățătură corectă⁸⁷, având, pentru această lucrare, puterea și supravegherea Duhului Sfânt⁸⁸. În sinod, cei consacrați pentru slujirea de episcopi au stabilit credința comună pentru întreaga Biserică și au alcătuit formule de credință conforme Revelației și vieții bisericești. Astfel mărturia lor dogmatică și liturgică luminează Biserica și pe membrii ei. Iar tălmăcirile lor lăsate Bisericii sunt expresia vieții lor îndumnezeite, pe care Biserica, în Duhul Sfânt, le corectează și le judecă prin Tradiția ei. În felul acesta putem spune că dogma este cu adevărat expresie a trăirii Evangheliei în Hristos și în Duhul Sfânt. Rolul Bisericii în acest context este de a înnoi mereu învățătura Mântuitorului Iisus Hristos, împletind astfel adevărul revelat cu evenimente din viața ei.

⁸⁵ E vorba de o raționalitate în planul apofatic, suprarățional, fiind o „rațiune a celor mai presus de rațiune,” după cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Opuscula theologica et polemica*, PG. 91, 33.

⁸⁶ Fapte 15, 28.

⁸⁷ II Tim. 1, 13; 2, 15.

⁸⁸ Fapte 15, 28; II Tim. 1, 14.